

INHOUD

Woordje van de voorzitter <i>Vik Werrebroeck</i>	blz. 3
Kleine kroniek van vier jaar bezetting: Wijnegem 1914-1918 <i>Leo Spaepen</i>	blz. 5
Zo werd het opgetekend in 1965 <i>Marleen Werrebroeck</i>	blz. 28
Mijn jonge jaren <i>Theo Michielsens</i>	blz. 35
De vrouw die het aanzijn van Wijnegem veranderde: Catharina Stuyck (1772-1855) <i>Leo Spaepen</i>	blz. 44
Mededelingen	blz. 55

Niets uit deze brochure mag worden overgenomen of gekopieerd zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s). Iedere auteur blijft ook verantwoordelijk voor de inhoud van zijn of haar artikel(s).

WOORDJE VAN DE VOORZITTER

Vik Werrebroeck

Terwijl de wereld nog kreunt onder de gebeurtenissen van vrijdag de dertiende november in Parijs, alle politiediensten naarstig zoeken naar mogelijke terroristen, godsdienst weer eens een onterecht excuus voor geweld blijkt te zijn, te veel mensen hun vrijheid willen opgeven in ruil voor een vals gevoel van veiligheid, vluchtelingen en gelukszoekers de Europese grenzen overspoelen ... sluiten we zo stilletjes aan het voorbije jaar af. Het lijkt wel treurnis alom, en 2016 lijkt niet onder een goed gesternte te zullen starten.

Toch willen we ons niet overgeven aan cultuurpessimisme en kijken we ook positief achterom en vooruit. Het voorbije jaar bracht weer heel herkenbare ingrediënten voor de heemkring, zoals onze voorjaarsactiviteit (bezoek aan het Kempisch Museum in Brecht) en onze najaarsactiviteit (bezoek aan brouwerij De Koninck in Antwerpen). Onze jaarlijkse tentoonstelling, met ditmaal de foto's van onze fotowedstrijd naar aanleiding van ons 50-jarig bestaan, trok weer heel wat bezoekers. Onze medewerkers in het archief waren bijna elke donderdagnamiddag enthousiast aan het werk, en ondertussen bereiden anderen naarstig de tentoonstelling en de catalogus voor de volgende paastentoonstelling over 'De kastelen van Wijnegem' voor. Eigenlijk weinig nieuws onder de zon, maar het moet niet altijd spectaculair zijn om ook goed te kunnen zijn.

Maar we mogen ook heel goed. nieuws de wereld in sturen. Onze heemkring blijft een gezonde vereniging, telt momenteel ongeveer 250 leden en zal het lidgeld voor 2016 alweer niet verhogen! Voor een luttele tien euro bent u gedurende een heel jaar lid; ereleden betalen vijfentwintig euro. Hiervoor krijgt u driemaal per jaar ons tijdschrift in de brievenbus en wordt u op de hoogte gehouden van alle activiteiten van onze vereniging. Aarzel dus niet om uw lidgeld over te schrijven en zodoende zeker te zijn van deze fantastische aanbieding. Het

overschrijvingsformulier zit mee in dit boekje; gewoon doen en dan moeten wij geen vervelende rappels nasturen! Het eerste goede voornemen voor het nieuwe jaar?

En zo komen we naadloos bij alweer een nieuw jaar dat zijn neus aan het venster komt steken. We wensen u dan ook gezellige feestdagen en een zeer voorspoedig en gezond Nieuwjaar toe. Moge 2016 al het moois brengen waar mensen van goede wil naar streven en gelukkig van worden.

HONDERD JAAR GROOTE OORLOG (7)

KLEINE KRONIEK VAN VIER JAAR BEZETTING: WIJNEGEM 1914-1918

Leo Spaepen

Onafgebroken rijen vluchtelingen uit het oosten en het zuiden van ons land kwamen door ons dorp en kozen de weg naar Nederland. Ook ons volk sloot hierbij aan. Slechts enkele mensen bleven in het dorp. Op 11 oktober was Antwerpen ingenomen. De Duitsers bezetten onze gewesten. In het prachtige huis van burgemeester Hippoliet Meeùs werd een 'Commandantur' ingericht, die het bevel voerde over de streek en tevens de handelingen en levenswijze onze bevolking beloerde. Stilaan kwam de bevolking terug. Op vele plaatsen was ingebroken en geplunderd. Het gewone leven was verlamd. Fietsen werden aangeslagen. Stilaan ontstond er gebrek aan de allernoodzakelijkste levensmiddelen, waarvan de prijzen geweldig stegen. Vele boeren en woekeraars gingen meedogenloos te werk, verrijkten zich op de ellende hunner evenmensen. Weldra werd een hulpcomité gesticht. Amerika zond levensmiddelen, welke door de plaatselijke comités aan de bevolking gelijkmatig werden verdeeld. Tin, koper, wol moesten worden ingeleverd. Ook de klokken uit vele onzer torens werden weggehaald. De onze bleven echter gespaard. Zware straffen troffen diegenen welke zich aan deze inleveringen wilden onttrekken. Door de Duitsers werden haast in alle woningen zeer nauwkeurige huiszoeken gedaan. Pas na de oorlog vernam men welke massa's hadden verborgen gezeten in de grond en op allerlei ondenkbare plaatsen. Levensmiddelen: aardappelen, graan, boter e.a. werden op de baan aangeslagen. 't Waren voor onze mensen vier lange, droevige jaren.

Dit citaat uit het welbekende boekje van Juul Wuyts¹ is een van de weinige rechtstreekse getuigenissen over het leven in onze gemeente

¹ J. Wuyts, *Enkele grepen uit de geschiedenis van Wijnegem*, Wijnegem, 1952, blz. 42.

tijdens de Eerste Wereldoorlog. In het hiernavolgende artikel zullen we het beeld dat de schrijver daarin schetste, trachten te toetsen aan en te illustreren met gegevens uit officiële bronnen.

Daarvoor konden we de verslagboeken van gemeenteraad en schepencollege raadplegen, die zich in het gemeentehuis bevinden. Maar briefwisseling uit die periode is er in Wijnegem niet. In Wommelgem, dat tijdens de oorlog afhing van de kommandantur van Wijnegem, is die wél bewaard. Willy Jacobs, specialist krijgsgeschiedenis van heemkring De Kaeck, schreef in een recente uitgave een uitgebreid hoofdstuk over *Wommelgem en Borsbeek tijdens de Duitse bezetting*.² Daarin verwerkte hij ook de instructies van de Duitse overheid, die dus grotendeels eveneens voor Wijnegem van toepassing waren. Het bespaarde ons langdurig opzoekwerk in rijks- en legerarchieven.

De woning van burgemeester Hippoliet Meeùs (midden) werd na zijn vlucht door de Duitsers in gebruik genomen als kommandantur.

Zoals Juul Wuyts schreef, werd in de garnizoenplaats Wijnegem een *Kommandantur* geïnstalleerd, van waaruit de *Ortskommandant* controle uitoefende over de dagelijkse gang van zaken in de omliggende gemeenten. Maar richtlijnen voor de gemeentebesturen kwamen er ook van de zgn. *Zivilverwaltung*, het burgerlijk bestuur onder leiding

² W. Jacobs, N. Van Kerckhoven en F. Seberechts, *1914-1918. Twee dorpen, twee forten, één oorlog. Wommelgem en Borsbeek tijdens de Grote Oorlog*, uitg. HK De Kaeck Wommelgem en DocC Borsbeek, 2014, blz. 59-143.

van de *Generalgouverneur* en, op provinciaal niveau, van de *Provinczialgouverneur*, een generaal die de plaats innam van de opzijgeschoven Belgische gouverneur. Een paar aan hem ondergeschikte kolonels kregen de rol toebedeeld van de arrondissementscommissarissen. Het was met zulke *Zivilkommissar* dat de gemeentebesturen, die ‘normaal’ mochten blijven functioneren, vooral te maken kregen. Overigens valt op te merken dat de bezetter, net zoals het gemeentebestuur zelf, zijn maatregelen dikwijls door aanplakking bekendmaakte.

Een belangrijke rol speelde ook het *Provinciaal Comité voor Hulp en Voeding*, onderafdeling van het Nationaal Comité, dat onder leiding van Louis Franck de bevoorrading in de provincie Antwerpen coördineerde. De latere Wijnegemnaar nam op die manier een sleutelpositie in tussen het nationale niveau en de gemeentebesturen.

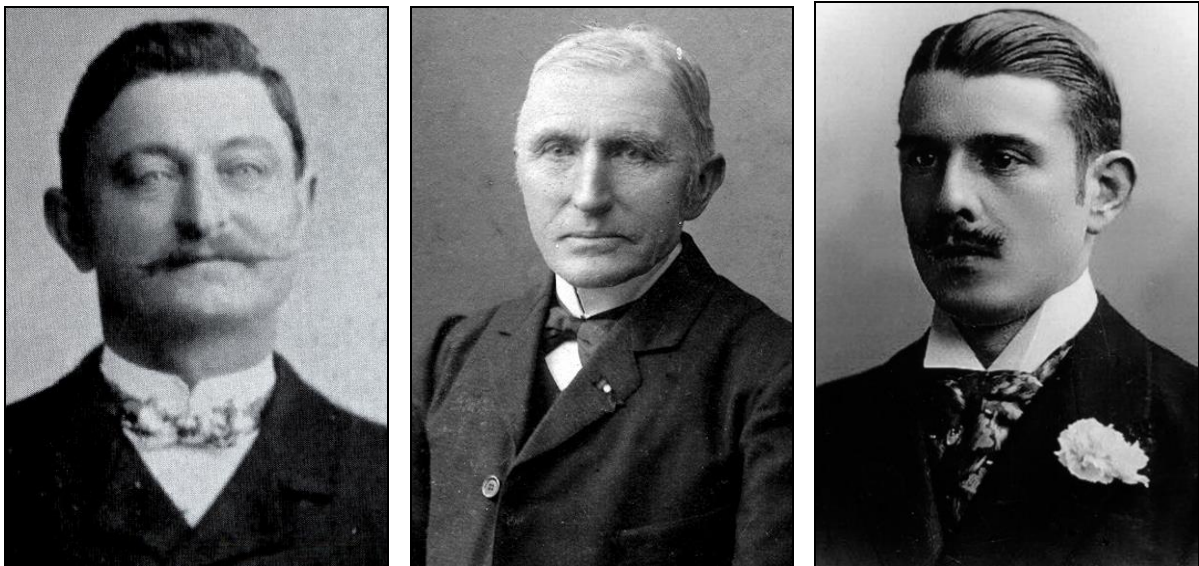
De gemeenteraad kwam voor het laatst voltallig bijeen (d.w.z. 8 leden + 1 secretaris - het negende raadslid, August Benoit, overleed in 1913) op 31 augustus 1914. Aanwezig waren burgemeester Hippoliet Meeùs, schepenen Jozef Nauwelaerts en Georges van Havre en de raadsleden Constant Ceulemans, Henri Ceulemans, Henri Scheurweghs, Jos Nauwelaerts-Block en Jos Baelemans. Secretaris was Victor Van Turnhout. De raad bekrachtigde het bevel van de burgemeester dat alle wapens moesten worden ingeleverd, om te vermijden dat roekeloze burgers ze zouden gebruiken tegen de naderende vijand.

Wegens de krijgsverrichtingen waren er in september en oktober geen vergaderingen, ook niet van het college. Meeùs, van Havre en de meeste raadsleden sloegen begin oktober op de vlucht. Op 1 november kwam de raad voor het eerst opnieuw bijeen met vier leden plus de secretaris. Het verslag begint met: *De heer Ceulemans Constant neemt het ambt waar van dienstdoende burgemeester*. Meer uitleg ontbreekt. Schepenen en herbergier Jos Nauwelaerts, die nochtans op post was gebleven, zal als 78-jarige (°1836) allicht hebben bedankt voor de eer; hij zou trouwens in 1918 overlijden. Maar of er voorts over de keuze van slager Constant Ceulemans discussie was, en of Louis Franck zich met zijn aanstelling had bemoeid, zoals we in een vorig artikel veronderstelden,³ daarover vernemen we niets. Er is ook niets dat erop

³ L. Spaepen, *Leven en dood van een staatsman: Louis Franck*, in: tijdschrift HK Jan Vleminck, december 2014, blz. 29-46.

wijst dat schepen ridder van Havre zich bij zijn terugkeer in juli 1915 tegen de aanduiding van Ceulemans zou hebben verzet. Hij zou trouwens pas in juni 1919 het burgemeesterschap overnemen.

Nadat de getalsterkte van de gemeenteraad in 1915 opnieuw tot 7+1 was toegenomen, zakte ze, o.a. door sterfgevallen, tegen het einde van de oorlog tot een historisch dieptepunt van 4+1 en zelfs 3+1, zodat schepencollege en gemeenteraad meer dan twee jaar, tot de verkiezingen van 24 april 1921, identiek dezelfde samenstelling hadden. Het college vergaderde in principe wekelijks. De raad kwam in november 1914 vijfmaal bijeen, later ongeveer maandelijks; hij behandelde vooral begrotingen, rekeningen en leningen en deed de benoemingen.

Het gemeentebestuur werd in 1914-'18 geleid door (v.l.n.r.) d.d. burgemeester Constant Ceulemans en schepenen Jozef Nauwelaerts en Georges van Havre.

Zelfs met onze beperkte bronnenkeuze zou een overzicht van alle tijdens de oorlog getroffen maatregelen minstens twee tijdschriftnummers in beslag nemen. Deze kroniek is dus onvermijdelijk selectief. Zo vermelden we enkel items die rechtstreeks met de oorlogstoestand te maken hebben; openbare werken, benoemingen of onderwijszaken vallen daar meestal buiten. Verder zetten we het mes in repetitieve besluiten, bijvoorbeeld in verband met begrotingen, rekeningen of leningen bij het Gemeentekrediet. Op welke precieze datum een maatregel werd getroffen of inging, is ook niet altijd relevant en wordt dus niet systematisch vermeld. Het groeperen van de besluiten van gemeenteraad (GR), schepencollege (SC) en Duits bestuur (DB) per maand bespaart plaats en het verhoogt tevens de leesbaarheid.

November 1914

De gemeenteraad bespreekt op 1 november de chaotische toestand na de vlucht van 7 oktober. Er is veel geplunderd in woningen van afwezige burgers, o.a. in die van de burgemeester. *Het is gebleken dat de plundering der huizen meestal geschiedde door het schuim der bewoners welke met blijkbaare opgezette wil in de gemeente gebleven waren om hun rampzalig werk aan te vatten op bekwamen tijd*, zegt het verslag. De raad beslist alle mogelijke getuigenissen te verzamelen en zo nodig de plunders op staande voet aan te houden.⁴ Twee extra (tijdelijke) ordehandhavers worden benoemd: herbergier Alfons Claes en loodgieter Alfons Saveniers; ze krijgen 2 frank per dag.⁵

Een Steuncomité van 15 mannen, onder voorzitterschap van onderpastoor De Roey, wordt opgericht om geld in te zamelen en hulpgoederen te verdelen onder de plaatselijke werklozen, bejaarden, behoeftigen en wezen. De scholen worden heropend op 9 november; wegens de afwezigheid van meesters Hubrechts (legerdienst) en Verbessem (vlucht) benoemt de raad twee vervangers: Alfons De Loecker en Ludovica Ceulemans. Gelet op de financiële problemen krijgen de onderwijzers voorlopig maar een halve wedde. Hippoliet Meeùs laat uit Engeland weten dat hij een lening van 25.000 frank toestaat aan de gemeente.

De Duitse gouverneur von Huene beveelt dat uit de forten gestolen voorwerpen en wapens, en ook eigen wapens onmiddellijk moeten worden ingeleverd. Het is voortaan verboden duiven te laten vliegen,⁶ en ook het stoken en verkopen van alcohol is niet toegelaten. Een officiële paardenkeuring wordt aangekondigd.

December 1914

In overleg met de Duitse militaire overheid besluit het SC brug 37 te laten herstellen op kosten van de gemeente. De gemeente zal bloem aankopen en aan de bakkers leveren, die het aan de inwoners zullen verkopen, met dien verstande dat ze 1 centiem per brood of 1,25 frank per zak van 100 kilo bloem afstaan aan het weldadigheidsbureau.

⁴ Gazet van Antwerpen meldt op 11 december 1914 dat i.v.m. de plundering van het huis van Hippoliet Meeùs 26 betichten en 50 getuigen voor de rechtbank verschenen. De zaak werd echter verdaagd; een uitspraak is ons niet bekend.

⁵ Om enigszins te kunnen vergelijken met de waarde van het geld nu, moet men de bedragen in BF van 1914 met ongeveer 250 vermenigvuldigen.

⁶ Duiven werden toen door het leger gebruikt om boodschappen te versturen.

Het DB zal de gemeentebesturen streng beboeten op wier grondgebied sabotage wordt vastgesteld aan telefoon- of elektriciteitsleidingen of aan spoorwegen. Personen die betrappt worden, riskeren ter plaatse te worden gefusilleerd. De burgemeesters moeten een waakdienst organiseren. Verder verbiedt gouverneur-generaal von Bissing de pastoors de kerstboodschap van kardinaal Mercier voor te lezen in de kerken.⁷

Januari 1915

Het SC legt de bakkers een streng reglement op: het brood moet uit zuiver meel bestaan, de prijs mag niet hoger zijn dan 40 centiem per kilo voor gemengd tarwe-roggebrood en 52 voor zuiver tarwebrood, de aanduiding 1 kg of ½ kg moet in het brood gebakken worden en het is verboden brood te verkopen buiten de gemeente. Aan overtreders zal de gemeente geen meel meer leveren.

De Duitsers vragen lakens, handdoeken en petroleum. Het SC beslist het nodige te laten rondhalen bij de inwoners. De dokters krijgen het bevel alle besmettelijke ziekten aan te geven, ook die bij dieren.

Februari 1915

Een vijfkoppige commissie zal de schade opnemen die de mensen hebben geleden door plundering, vernieling of opeising. Het SC verbiedt alle uitvoer van voedsel uit de gemeente; wie graan vervoert moet een vrijgeleide hebben van de burgemeester, die ook de prijs van de granen vaststelt. Aan het Nationaal Comité voor Hulp en Voeding wordt een maandelijks steun van 3.500 frank gevraagd.

De GR keurt het besluit van de burgemeester goed om een verplichte waakdienst in te richten voor mannen tussen 18 en 45 jaar, *om zowel overdag als 's nachts rust en veiligheid te verzekeren*. Provinciaal gouverneur von Huene legt de gemeente een boete van 2.000 frank op wegens beschadiging 'door de bevolking' van een elektrische kabel die door militairen aan het fort was gelegd. De secretaris zal ontlasting

⁷ In zijn herderlijke brief vroeg kardinaal Mercier de bevolking een houding aan te nemen van 'standvastige lijdzaamheid' tegenover de bezetter. Deze laatste stoorde zich vooral aan passages als: *Deze macht is geen wettig gezag. Bijgevolg zijt gij haar in uw gemoed noch achting, noch verkleefdheid, noch gehoorzaamheid verschuldigd*. In vele dorpen veroorzaakte de zaak grote herrie, want de meeste priesters trokken zich van het verbod niets aan. In Wijnegem, zetel van de Ortskommandant, zwichtte pastoor De Groof onder bedreiging van militair machtsvertoon en werd de brief niet voorgelezen (Jacobs, o.c. blz. 70-71).

vragen, want de gemeente wist niets af van het bestaan van die kabel. Het DB verbiedt ook carnaval te vieren in het openbaar.

Maart 1915

De GR gaat een eerste van een lange rij leningen aan bij het Gemeentekrediet. Hongersnood dreigt. Het SC eist alle voorraden van winteraardappelen in de gemeente op, behalve het deel nodig voor eigen gebruik. Uitvoer van aardappelen is verboden. Na grieven van een groep arbeiders over *het lenigen van den werkelozen toestand* wordt het Steuncomité voor noodlijdenden (zie november 1914) uitgebreid met twee vertegenwoordigers van de werkende klasse. Daarnaast richt het SC, op instructie van het Provinciaal Hulp- en Voedingscomité, een Gemeentelijk Voedingscomité op om de verkoop en de verdeling van eetwaren, door de gemeente aangekocht, te organiseren.

Personal-Ausweis № 1708

Eenzelvigheidsbewijs № — Certificat d'identité №

1. Name Geyskens Elisabeth
Naam — Nom
 falls verh. Frau od. Witwe: Mädchenname (geborene); Albertens.
 voor getrouwde vrouw of weduwe: meisjesnaam (geborene); — post femmes mariées ou veuves: nom de jeune fille:

2. Eigenhändige Unterschrift E. Albertens
Eigenhändige handschrift — Signature personnelle

3. Staatsangehörigkeit Belg
Nationalität — Nationalité

4. Geboren am 3 Juni 1860 Geburtsort Dessel
Geboren den — Né le
 Grootte — Taille : Meter — 1 Mètre Centimeter — Centimètres

5. Beruf Zonder beroep 6. Grösse 1 Meter 60 Centimeter
Beruf — Profession

7. Adresse am Aufenthaltsort Wijneghem Strasse nummer 6 No 122
Woonplaats — Residence

8. Wann ist der Antragsteller zuletzt in die Aufenthaltsgemeinde eingezogen? 12 Jan 1913
Wanneer heeft aanvrager het laatst zich in zijn woonplaats gevestigd?
 Quand est ce que le porteur du certificat a la dernière fois pris sa résidence dans la commune?

9. Von welchem Orte ist Antragsteller zugezogen? Burgerhout
Uit welke gemeente is aanvrager gekomen? — Quelle commune le porteur du certificat habitait avant?

10. Wohnsitzgemeinde Wijneghem Adresse nummer 6 No 122
Gemeinde der Heimstätte — Domicile légal

11. Zuständige Passzentrale Schooten
Bureau des Passports — Bureau des passeports compétent.

12. Auf Grund welcher Legitimation ist der Personalausweis ausgestellt? Belgische Bevolkingsboekje
Op grond van welke legitimatiestukken werd het bewijs afgegeven?
 Sur quelles pièces justificatives le certificat est-il délivré?

13. Bescheinigung zweier Zeugen. 1. _____ Wohnung _____
Bereitigung über zwei Zeugen 2. _____ Wohnung _____
Attestation de deux témoins

Ausstellungsort Wijneghem Datum 3-12-1914
Afgegeven te — Delivré

Unterschrift des Beamten: _____
Handtekening van den Beamte — Signature de l'employé

Stempel
Zegel
Cachet

Stempel
Zegel
Cachet

Vermerk auf der Rückseite beachten. — Wichtige opmerking zie ommezijde.
Avis important au dos.

Paspoort (1915) van landbouwster Elisabeth Mertens, Merksemsebaan 122.

De gemeenten worden verplicht hun inwoners nieuwe, Duitse identiteitskaarten te bezorgen, want de oude vervallen op 15 maart.

April 1915

Het SC beslist meer steun te verlenen aan noodlijdende werklozen, nl. 1,50 frank per week voor mannen en 1,10 frank voor vrouwen, uit te keren in de vorm van bonnen voor winkelwaar.

Het DB deelt mee dat alle weerbare mannen, geboren tussen 1892 en 1897, en de leden van de Burgerwacht op geregelde tijdstippen zullen worden opgeroepen voor ‘controle’. Voortaan is ook de Duitse tijd overal verplicht.⁸

Mei 1915

Eigenaars van kleine werkmanswoningen moeten op bevel van het SC en ter voorkoming van besmettelijke ziekten, hun gemakken, stallen en koten jaarlijks kalken.

Het DB deelt mee dat alle paarden dringend onderzocht dienen te worden op de paardensnotziekte. Onder het vee blijkt op vele plaatsen ook mond- en klauwzeer te zijn uitgebroken. Tegen 3 juni moeten alle havervoorraden worden bekendgemaakt bij de plaatscommandant.

Juni 1915

Het is de leerlingen van de derde graad toegestaan, zo beslist de GR, seizoensverlof te nemen tussen 25 juni en 25 juli voor de oogst, voor het hooien en voor het plukken van bosbessen.

De waakdienst voor mannen tussen 18 en 45 jaar (*zie februari*) wordt op bevel van het DB verplicht en bestendig. Het kappen van bomen wordt verboden in heel het gebied van de Antwerpse vesting, tot 3 km voorbij de buitenforten. Schenken en verkopen van alcoholische drank behalve bier en wijn, wordt in heel het land verboden.

Juli 1915

Op verzoek van de Duitse overheid benoemt de GR een gezondheidscommissie, waarin naast drie mandatarissen ook de dokters Pieters en Michielsen zullen zetelen.

Het SC bespreekt twee gevoelige Duitse verordeningen, zonder daarin echter (althans in het verslag) een beslissing te nemen: *Het noemen van gijzelaars welke zouden in te staan hebben voor verstoringen,*

⁸ De Duitse tijd liep 1 uur voor op de Belgische, in de zomer 2 uur. Deze maatregel werd massaal genegeerd. In de Wijnegemse verslagen lezen we bijvoorbeeld geregeld zinnnetjes als *vergadering om 5 uur nam. B.T* (zie ook dec. 1915).

toegebracht aan de telefoon- en telegraafstoestellen, en Het gebruik der Duitsche taal welke ons opgelegd wordt door de garnisonverwaltung te Antwerpen in de briefwisseling met dat beheer.

Het SC maakt lijsten op van de inwoners die brood zullen kopen bij de bakker en van diegenen die bloem zullen kopen in het gemeentelijk magazijn. Met de bakkers wordt nagegaan of het mogelijk is wit brood te laten komen uit Holland. Ook veevoeder zal men, samen met de andere gemeenten van het kanton, via Nederland aankopen: 24 ton lijnkoek, 17 ton maïs en 9 ton zemelen.

Vorbereiding van de soepbedeling (1915). Burgemeester Ceulemans en onderpastoor De Roey, voorzitter van het Steuncomité, staan mee op de foto.

Augustus 1915

Het SC stelt, naast de twee veldwachters Verwerft en Dierckx, vier bijkomende politieagenten aan voor de bewaking van velden en telefoondraden, en koopt voor hen acht 'pekmantels'. Ze zullen 1 frank verdienen per shift van 20 tot 5 u. of van 6 tot 20 u. Goed nieuws: Nederland zal driemaal per week wit brood leveren. De gemeente zal het aankopen en de bakkers zullen het verkopen aan hun klanten; ze krijgen er per brood 5 centiemmen voor. Ieder gezin kan maximaal één brood kopen per keer, contant te betalen.

Enkele behoeftigen, die toelating hadden om struiken rond het fort uit te doen voor brandhout, hebben dat hout te gelde gemaakt. Wie bij dat misbruik betrap wordt, zal van elke steun worden beroofd. Het DB eist al het hooi van de velden op. Eigenaars van paarden of vee krijgen mits schriftelijke aanvraag terug wat ze voor zichzelf nodig hebben.

September 1915

Vogelvangst wordt verboden binnen de vesting Antwerpen. Gouverneur von Huene verplicht alle burgers hun wijn- en schuimwijnvoorraden op te geven - zogenaamd enkel voor de statistieken.

Op 21 september roept het SC dringend de gezondheidscommissie bij zich: twee Duitse soldaten zijn weggevoerd uit huizen op de Turnhoutsebaan. Men vreest dat ze door cholera zouden zijn aangetast. De volgende ochtend komt de Duitse opperdokter van het bataljon van Schoten de zaak bespreken; het onderzoek is echter nog niet rond. Pas op 23 september komt er uitsluitel: de gemeente moet alle mogelijke voorzorgsmaatregelen treffen en met aanplakbiljetten de bevolking informeren om de dreigende plaag af te wenden.

Oktober 1915

De verslagen van de commissie voor de opnemng van de oorlogschade worden getekend. Het SC laat een lijst maken van de inwoners die onvoldoende haver hebben om hun paarden te voeden en die voor een heel jaar haver wensen te kopen.

De GR verneemt het overlijden van burgemeester Hippoliet Meeùs op 26 oktober. Secretaris Van Turnhout schrijft een rouwbrief naar de familie. Een 'rouwplakschrift' wordt opgehangen op enkele zichtbare plaatsen. Een 11-urenlijkdienst zal worden verzorgd in de kerk.

Landkaarten en drukplaten moeten worden ingeleverd aan de bezetter.

November 1915

Er zijn weer veel diefstallen. De secretaris maakt een dienstregeling op voor permanente politiebewaking dag en nacht.

Wegens mond- en klauwzeer vaardigt het DB een in- en uitvoerverbod uit voor vee. Besmette dieren moeten onmiddellijk worden afgemaakt.

December 1915

Wegens de aanhoudende diefstallenplaag keurt de GR een bijzonder politiereglement goed: het is o.a. verboden zich op straten en wegen te

vertonen tussen 22 uur en 5 uur *B.T.* en herbergen moeten sluiten om 9 uur *B.T.* De vier toegevoegde politieagenten Verbist, Meeussen, Wagemans en Janssen krijgen opslag: ze verdienen nu 1,5 fr./dag. Het SC keurt een vergoeding goed van 100 frank voor de geneesheren voor de kosten van geneesmiddelen ten behoeve van arme inwoners. Het DB vraagt dat alle aardappelbestanden in de gemeenten worden geïnventariseerd.⁹ Ook voor paarden en vee wordt een inventarisering aangekondigd. De boeren moeten de teelt van haver uitbreiden.

Januari 1916

De Club voor Politiehonden uit Merksem zal op 20 februari in zaal Hoogaers een vertoning geven ten voordele van de armen.

De Duitsers stellen vast dat er nog veel afgesloten huizen zijn waarvan de bewoners niet zijn teruggekeerd; dat zou *problemen scheppen voor de aldaar slapende wijn- en likeurvoorraden*. Die zullen dus worden in kaart gebracht en in beslag genomen. Ook alle wol, zowel ruw als verwerkt in kussens of matrassen, moet op de kommandantur worden binnengebracht en verkocht tegen vastgestelde (te lage) prijzen.

Februari 1916

De opbrengst van de vertoning met politiehonden bedraagt 124,97 fr. Het geld zal worden gegeven aan Het Kinderheil Marie-Josée van Wijnegem. Het SC zal de bestaande aardappelvoorraden laten tellen; het tekort zal worden aangevraagd via het ‘aardappelenbevoorradingskantoor’ te Antwerpen, a rato van een geschatte behoefte van 100 kilo per persoon per jaar.

Gouverneur von Huene legt de gemeente een boete op van 1.400 mark voor een diefstal van telefoondraad op de 's-Gravenwezelsesteenweg.

Maart 1916

Het SC bespreekt de verdeling van de bestaande aardappelvoorraad. Die zal, na toelating van de familie, worden opgeslagen in *de hangar van de heer Meeùs*, de gemeente zal zelf alle 14 dagen de verkoop doen aan de behoeftige inwoners op vertoon van de gezinskaart.

⁹ Bij de bevolking leidde dit bevel tot beroering, want het gerucht deed de ronde dat grote hoeveelheden aardappelen naar Duitsland zouden worden uitgevoerd. Von Bissing liet op 26 februari 1916 weten dat de maatregel enkel bedoeld was voor de voedselvoorziening van arbeiders en behoeftigen.

Noodlijdende gezinnen zullen plantaardappelen kunnen kopen met bonnen van het steuncomité; anderen moeten contant betalen.

Mei 1916

Het SC neemt akte van het bevel van het generaal-gouvernement dat het Duitse uur moet worden toegepast voor alle dienstregelingen van de plaatselijke besturen en besluit dat het *zal worden in overweging genomen*.

De bestelling van aardappelen die in februari was geplaatst bij het centrale bevoorradingkantoor is nog niet uitgevoerd; ze zal worden opgezegd en het geld zal worden teruggevraagd. De nachtdienst voor de bewaking van de velden wordt opnieuw op poten gezet.

Het Ortskommando is naar Merksem verplaatst. Het DB verbiedt het boogschieten. Voor hotels en privépersonen die gasten herbergen is een gastenboek voortaan verplicht. De gemeenten moeten maandelijks aan de kommandantur rapporteren over het geslachte vee. Met het oog op de bestrijding van paardenschurft moeten de veeartsen voor alle onderzochte paarden een attest indienen.

Vanaf juni 1916 huurde de gemeente een lokaal van brouwerij Hannes als magazijn voor de verkoop van levensmiddelen.

Juni 1916

De gemeente huurt *ruime remisiën en een zolder* van brouwer Hannes, naast zijn woning, als magazijn voor de verkoop van levensmiddelen; huurprijs 150 frank per jaar. Een hoeveelheid soda (1 kg per inwoner)

zal, via de kantonnale vereniging te Zandhoven, worden gekocht bij de firma Solvay te Brussel en in het gemeentelijk magazijn worden verkocht. Overschot van de suikerverkoop zal worden verkocht aan het Kinderheil en het Godsgasthuis. Het SC regelt de wachtdienst voor de bewaking van de oogst.

Het DB decreteert dat al het koper, tin, brons en messing dat in de gemeente voorhanden is, moet worden geïnventariseerd en ingeleverd (*zie de illustratie op volgende bladzijde*) tegen een door de bezetter vastgestelde vergoeding. Het betreft zowel ertsen als afgewerkte producten. Ook lood moet worden ingeleverd.

Juli 1916

De GR keurt het collegebesluit goed om de maandelijks verzending van pakjes naar de krijgsgevangenen in Duitsland te laten betalen door de gemeentekas. Het SC bespreekt de verdeling van aardappelen en suiker in het gemeentelijk magazijn.

Het DB beveelt dat alle paarden en wagens voor monsterring moeten worden aangeboden aan de Commissie voor Aankoop. De ten behoeve van het Duitse leger opgekochte paarden worden ter plaatse gebrandmerkt. Vele eigenaars klagen over de te lage prijzen. Verder wordt de bevolking gewaarschuwd dat het streng verboden is de Nationale Feestdag te vieren: er is samenscholingsverbod, vlaggen mogen niet worden vertoond en cafés mogen niet langer open zijn dan normaal.

Augustus 1916

Het SC laat de verwachte opbrengst van aardappelen in de gemeente opnemen. De boeren worden eraan herinnerd dat ze geen aardappelen mogen verkopen buiten de gemeente; elk van hen wordt meegedeeld welk deel van hun oogst ze tegen vaste prijs ter beschikking moeten stellen van de gemeente.

De kommandantur laat weten dat, wegens de grote nood aan paarden voor militaire operaties, het voortaan verboden is nog paarden in te zetten voor de landbouw. De boeren moeten maar gebruikmaken van ossen, koeien of ezels. Wegens de veelvuldige draaddiefstallen krijgen de gemeentebesturen nogmaals te horen dat ze zelf gestraft worden als de dieven niet gepakt kunnen worden. Ze kunnen maar beter een waakdienst organiseren. Het is ook verboden gevluchte Russische gevangenen te helpen op straffe van gevangenis of boete.

g, lieferungs- s Kupfer, oder Rot-	<h1>Verordnung</h1> betreffende die Inbeslagneming en afleverings- verpflichtung van huishoudelijke voorwerpen uit koper, tin, nikkel, geelkoper, brons en tombak.	concernant étain, nickel trouvant de livrer
orden hierdurch	§ 1. De hierna vermelde voorwerpen zijn hierbij in beslag genomen en aan de afleveringsverplichting onderworpen.	Les objets désignés doivent être livrés
Anstände in n, Nickel, hne Rück- :	§ 2. Beweeglijke en nagelvaste huishoudelijke voorwerpen uit koper, tin, nikkel, geelkoper, brons of tombak, om het even of zij al dan niet bruikbaar zijn :	Objets en cuivre ou tombak dans les locaux dans lesquels
1. mit Ausnahme er und andere ern: Handgriffe, it sie nicht zum r Treppenläufer.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Allerhande keuken-, huisgerief en huishoudelijk gereedschap, messen, lepels en vorken uitgezonderd. 2. Waschketels, badkuipen, toestellen om warm water te bereiden en andere ketels en vaten. 3. Uithang- en naamboorden in huizen en aan huisgevels; handgrepen, deursloppers en belegsels aan deuren en huizen, zooverre zij niet dienen om te sluiten. 4. Oogen, roeden en bijhoorigheden om traploopers en andere tapijten vast te maken. 5. Gewichten. 6. Ander huisgerief en pronkvoorwerpen uit tin. <p>De onder 1-6 vermelde voorwerpen vallen onder de inbeslagneming en de afleveringsverplichting ook dan, wanneer zij niet in huishoudingen in engeren zin, maar in andere bewoonde en onbewoonde gebouwen en lokalen voorhanden zijn (b. v. in dienstlokalen van overheden, ekonomaten, spijslokalen, enz. van fabrieken, trapzalen).</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Batteries de cuisine, etc. à l'exception des casseroles. 2. Chaudières et autres chaudières. 3. Plaques indiquées sur les portes et sur les fenêtres. 4. Attaches, tringles et autres tapis de cuivre. 5. Poids. 6. Tous les autres objets. <p>Les objets désignés sont soumis à la saisie même lorsqu'ils sont dans des locaux autres que ceux mentionnés ci-dessus.</p>
ungspflicht	§ 3. Van de inbeslagneming en afleveringsverplichting zijn ontslagen :	Seuls les objets
Gebäuden und sind. sowie in Privat- weit die Gegen- fähigkeit als Arzt en.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Voorwerpen aan en in kerken en andere gebouwen en lokalen, die tot godsdienstige doeleinden dienen. 2. Voorwerpen in gasthuizen en klinieken, evenals in het partikulier bezit van geneesheeren, apothekers en andere personen, die de geneeskunst mogen beoefenen, zooverre die voorwerpen voor de ziekenverpleging of bij de beroepswerkzaamheid van dokters enz. onontbeerlijk zijn en niet kunnen vervangen worden. 3. Voorwerpen in openbare verzamelingen. 4. Voorwerpen, die zich in handels- of nijverheidsbedrijven bevinden en ofwel voor den verkoop bestemd, of tot het bedrijf noodig zijn; voor deze voorwerpen zal een afzonderlijke Verordening verschijnen. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Les objets situés dans les églises, etc. 2. Les objets situés dans les hospices, etc. 3. Les objets situés dans les collections publiques. 4. Les objets situés dans les ateliers, etc.
t folgende: worfenen Gegen- fügung über die veränderung ist hen Ausnahmen	§ 4. De inbeslagneming heeft volgende uitwerking : Het is verboden aan de onder de inbeslagneming vallende voorwerpen eenige wijziging toe te brengen. Elke rechtszakelijke beschikking over de in beslag genomen voorwerpen, evenals elke verandering van bezit is verboden, zooverre in de volgende paragrafen geen uitzonderingen	Il est défendu de modifier les objets saisis. Toute disposition de quelque nature que ce soit, relative à ces objets, est interdite, sauf exceptions prévues par les paragraphes suivants.

Deel van een drietalige Duitse affiche (1916) over de opeising van metalen. Tombak (= messing) is een legering van koper en zink.

September 1916

Het SC noteert dat 1.245 kilo *bitterpeeën* zijn aangekomen. Ze zullen worden verkocht a rato van 300 gram per hoofd. Ook de boterverkoop wordt geregeld volgens de instructies van het DB. De oogst van late aardappelen wordt geteld bij alle telers. Enkele behoeftigen verzamelen eikels, wilde kastanjes en beukennootjes en worden daarvoor bezoldigd door het 'Werk Aardappelschil'; het college wil echter niet verbieden dat anderen hetzelfde doen. De gemeente betaalt aan de veldwachters voor hun fiets elk 5 mark taks en 50 frank voor onkosten en reparaties.

Het DB kondigt een slachtverbod af voor kalveren. Schapen moeten voor 30 september worden geschoren (en hun wol moet worden

ingeleverd). Een nota van 30 september bepaalt dat vanaf die dag maar één straatlantaarn op vier mag branden.

Oktober 1916

Op bevel van von Bissing moeten de gemeenten vóór 27 oktober een lijst maken van al hun werkloze mannen. Het SC zal *een plakschrift* uithangen om de werklozen te vragen zich te melden op het politiekantoor.

November 1916

Het SC doet een tweede oproep aan de werklozen, omdat die maar weinig gehoor gaven aan de eerste. Hun vrees was blijkbaar gegrond, want von Bissing laat weten dat de werklozen verplichte arbeidsdienst zullen moeten verrichten in Duitsland. Eveneens op bevel van de gouverneur-generaal richt de GR geneeskundig schooltoezicht in. De dokters Pieters en Michielsen worden voor dat doel in de gemeenteschool benoemd voor 15 jaar en ontvangen er 600 frank per jaar voor. Op 6 november wordt de avondklok ingesteld tussen 22 en 5 uur.

December 1916

Dokter Michielsen aanvaardt zijn benoeming als schoolarts, collega Pieters niet, zonder evenwel een reden op te geven.

De kommandantur is opnieuw in Wijnegem. Op 5 december wordt de avondklok opgeheven. De winkels en huizen mogen vanaf 8 december weer verlicht worden en de straatverlichting mag met 1/3 worden vermeerderd, maar bruggen moeten verduisterd blijven

De bezetter vraagt inventarissen van bakkers, dokters, paarden enz.

Januari 1917

De brouwers Baelemans en Hannes delen schriftelijk aan het SC mee dat het Duitse militair bestuur het kopermateriaal van hun brouwerijen heeft opgeëist en weggehaald.

Het DB beveelt een grootse veetelling: het aantal runderen, paarden, ezels, varkens, schapen, kippen en konijnen in de gemeente op 15 januari moet op formulieren worden vermeld, waarom weet niemand.

Maart 1917

Het SC zal aan het DB vragen de scholen opnieuw te mogen openen, *daar bij het intreden van de lente het kolenverbruik kan gemist*

worden. Tweehonderd stukken zeep zullen worden besteld bij de firma Lejeune te Brussel, om te verkopen in het gemeentemagazijn.

April 1917

Het SC verbiedt tot 1 oktober te spelen op het door de club *voor het voetbalspel* gehuurde plein, wegens klachten over beschadiging, door spelers en toeschouwers, van de oogst op de aanpalende gronden. Met het oog op de opgave van de verwachte landbouwopbrengsten zal de politie de boeren erop wijzen dat ze dit zo nauwgezet mogelijk moeten doen, als ze straffen willen vermijden.

De gemeente richt een volksbibliotheek op, met onderwijzer Eugeen Verbesssem als bestuurder. Het SC keurt het reglement goed.

Mei 1917

De voedselprijzen stijgen onophoudelijk. Het Provinciaal Comité voor Hulp en Voeding wil geen koopwaar meer leveren zonder directe betaling of borg; daarom waarborgt de GR de verbintenissen van het plaatselijk Comité voor 10.000 frank. De veldwachters Verwerft en Dierckx krijgen een duurtetoeslag van 15% op hun jaarwedde, die dus wordt opgetrokken tot resp. 1.610 en 1.380 frank.

Een commissie onder voorzitterschap van de burgemeester zal de oppervlakte van de velden met koren en aardappelen streng controleren. Kleine patattenboeren die hun opbrengst niet hebben aangegeven, worden gewaarschuwd: ze stellen zich bloot aan grote moeilijkheden. Een lijst van veldbewakers wordt bezorgd aan de burgerlijke commissaris te Antwerpen. Ook het DB waarschuwt tegen de woekerhandel, die vooral in Antwerpen tot dramatische toestanden leidt. Winkeliers moeten hun prijzen aan de buitenkant van de winkel ophangen.

Juni 1917

Vele winkeliers hebben de grootste moeite om zich te bevoorraden. 'Het Comité' levert wel levensnoodzakelijke voedingsstoffen, maar dat volstaat niet, want er is gebrek aan bijna alles. Daarom sluit Wijnegem zich aan bij een samenwerkingsverband van 17 gemeenten om belangrijke producten in 't groot aan te kopen: de zgn. 'Gemeentelijke Bevoorrading voor het kanton Santhoven'. Het aandeel van Wijnegem in het stichtingskapitaal bedraagt 160.000 fr. Schepen van Havre en secretaris Van Turnhout zullen de gemeente vertegenwoordigen.

Gemeentemagazijn, 5 juni 1917. Secretaris Van Turnhout zit achter het loket en veldwachter Verwerft handhaaft de orde, terwijl burgemeester Ceulemans (links vooraan) en zijn helpers rantsoenzakjes klaarmaken voor de wachtende menigte.

Er zijn weer veel diefstallen. Twee hulpagenten worden door het SC ontslagen wegens hun *onbeschaamd gedrag tegenover den heer dd. burgemeester*. Drie nieuwe worden aangesteld; ze krijgen 2 frank per dag. Acht landbouwers worden op de zitting uitgenodigd en worden dringend verzocht melk te leveren aan het Kinderheil.

Het DB vraagt lijsten van kasteelvijvers met hun visbestanden. Van elk dorp moeten ook drie postkaarten (met de kerk, de markt en een dorpsgezicht) worden ingeleverd.

Juli 1917

De bewaking van de velden wordt verscherpt in het vooruitzicht van de verkoop van de vroege aardappelen. Het SC bespreekt ook de aanvoer van groenten uit Mechelen. De Wijnegemnaars moeten zich inschrijven bij een der aangesloten winkeliers om levensmiddelen te kunnen aankopen van de Samenwerkende Vennootschap (*zie juni*).

Gouverneur-generaal von Bissing verspreidt een document met de maximumprijzen voor groenten en fruit. De Duitsers beginnen alle afsluit- en prikkeldraden in te zamelen; mits toelating zijn twee draden toegestaan voor gebruikte veeweiden. Koper, brons, zink en messing worden eveneens opnieuw opgehaald.

Augustus 1917

De secretaris en zijn bediende Wagemans krijgen 15% opslag wegens de stijging van de levensduurte en van de dagelijkse werklast.

Twee in een weide van de heer Van Schevensteen *doodgedonderde* koeien mogen als minderwaardig vlees worden verkocht. De oogstcommissie zal de schade opnemen die de aanhoudende stortregens aan de aardappeloogst hebben toegebracht. Het SC verbiedt het plukken van eikels zonder toelating van de eigenaar. Het is ook verboden bomen te beklimmen met sporen, of aftrekkers te gebruiken voor het plukken. De boeren moeten de hun toegewezen hoeveelheden graan afleveren in het magazijn van stokerij De Leeuw.

Het DB laat alle ijzeren vaten van 200 en 500 liter inventariseren.

September 1917

Schepen van Havre stelt voor een gemeentelijke melkbedeling te organiseren. Met een kapitaal van 40.000 frank kan men een tiental koeien en hun voeder aankopen. Zo zou de gemeente melk kunnen leveren voor kinderen, zwakken en armen en de prijs kunnen beperken tot zo'n 90 ct. per liter. De GR keurt het plan goed. Welstellende inwoners dragen een steentje bij, de firma Meeùs stelt haar stallingen ter beschikking, weiden worden vrij gemakkelijk gevonden.

In de Veldstraat zijn enkele gevallen van tyfus vastgesteld. De reactie van de Duitsers is drastisch: de Veldstraat en de Bergenstraat worden volledig afgesloten en ook de huizen van de Merksemsbaan die met hun rug aan de Veldstraat grenzen, mogen niet worden betreden. Op een spoedvergadering met de bewoners worden volgende maatregelen toegelicht: *In overleg met de eigenaars werd besloten de besmette huizen te doen ontsmetten, de waterputten daarvan te sluiten, de goten voor afwatering van huishoudelijke waters te verplaatsen en te herstellen, de gemakken van voormelde huizenblok te ontsmetten met kalkmelk, te ontruimen, en die gemakken welke minder dan 10 meter zijn verwijderd van den bornput te bezetten met cement.* (SC 27.9.17)

Oktober 1917

Ontsmetter Vingerhoets zal de huizen van de Veldstraat controleren. Het SC machtigt Eugeen d'Arripe om veevoeder aan te kopen en om eventueel grond te huren om het voeder erop te kunnen winnen. Het stelt ook een commissie van 9 mannen samen voor *het bestier van de*

melkbedeeling. De firma Caluy-Steyaert uit Brussel laat weten dat de gevraagde 70 ton steenkool onderweg is. Kolenhandelaar wed. Van Turnhout zal ze verkopen tegen 88 fr. per ton, aan het schip genomen. De inwoners mogen inschrijven voor 60 kilo per gezin; het SC wil 10 ton voorbehouden voor de verwarming van het gemeentehuis. Hoofd-onderwijzer Constant Van Turnhout vraagt om de vergoeding voor de verwarming van de school te verhogen van 285 naar 420 frank.

November 1917

De aanvraag voor verhoging van de kolentoeslag voor de school wordt goedgekeurd. Ook de meisjesschool van de zusters anonciaden krijgt een extra vergoeding van 300 frank voor haar kolenverbruik. Het SC waarschuwt de landbouwers die het verplichte gedeelte van hun oogst nog niet hebben geleverd; ze riskeren een hoge boete.

Het DB deelt mee dat op 21 december (nogmaals) alle paarden moeten worden 'gekeurd' in Schilde. Ook van alle waak- en trekhonden moet een inventaris worden gemaakt met het oog op militaire opeising.

*Links: De opgeëiste paarden stond in vele gevallen een ellendig lot te wachten.
Rechts: Duizenden honden werden aan het front ingezet als 'ambulancehonden'.*

December 1917

De burgerlijke commissaris legt de gemeente een boete van 60.000 mark op als ze vóór 10 december geen 30 ton late aardappelen levert. Een delegatie gaat de onmogelijkheid van die eis bepleiten maar krijgt geen duidelijk antwoord. Het Provinciaal Hulp- en Voedingscomité vraagt 30% van de maandelijkse toelage die Wijnegem ontvangt van het Nationaal Comité; het SC zegt de betaling van 6.500 fr./m toe.

Het SC verbiedt vertoningen of feesten te organiseren in danszalen, tenzij de opbrengst naar een liefdadig werk in de gemeente gaat. En het DB eist strenge politiecontroles op de verduisteringsmaatregelen.¹⁰

Januari 1918

De bedragen die de GR zowat maandelijks van het Gemeentekrediet leent, lopen almaar hoger op: deze maand 75.000 frank, een record.

Het SC herinnert de bevolking aan het feit dat personen boven 15 jaar niet op straat mogen komen zonder paspoort. Boeren die haver telen moeten het hun opgelegd deel van de oogst inleveren.

Het DB vraagt alle kadaster- en gemeentekaarten op.¹¹

Februari 1918

Grote telling van het vee op 15 februari, op bevel van de bezetter. Ook konijnen en gevogelte moeten worden geteld. Landbouwers moeten aan de veearts maandelijks 1,25 frank betalen voor een controle op de snotziekte bij paarden. De gemeenten moeten melden welke huizen geschikt zijn om als hospitaal te fungeren en voor welke en hoeveel zieken ze eventueel geschikt zijn.

Maart 1918

Het SC zal met een mosselverkoper onderhandelen over de verkoop van mosselen tegen een door de gemeente vastgestelde prijs. Ook zal 10.000 frank gestort worden aan de *Landeskohlenverteilungsstelle* voor de bedeling van 125 ton kolen aan de bevolking.

April 1918

Het SC bespreekt het geval van een zekere Daems, inwoner van de gemeente, *welke als zonder middelen van bestaan en onderkomst in de bosschen leeft*. Met een behoorlijke onderstand zal men trachten hem opnieuw een regelmatig leven te doen leiden.

Naar aanleiding van beschadigingen door burgers waarschuwt het DB dat zal geschoten worden op personen die te dicht bij militaire voertuigen van ingekwartierde troepen komen.

¹⁰ Op zondag 28 oktober werd Antwerpen opgeschrikt door twee luchtaanvallen, waarbij een veertigtal doden vielen.

¹¹ Mogelijk wilden de Duitsers een terugvalpositie voorbereiden voor het geval de militaire situatie voor hen verder zou verslechteren.

Mei 1918

Schepen Nauwelaerts is overleden; de gemeente zal de begrafenis-kosten op zich nemen; Henri Ceulemans neemt zijn plaats als schepen in. Burgemeester Constant Ceulemans ontvangt een vergoeding van 100 frank per maand *gezien zijn menigvuldige diensten en werkzaamheden in het gemeentelijk magazijn*.

De scholen zijn overbevolkt, maar zalen in de gemeente kunnen niet als noodklassen worden ingericht omdat ze beschikbaar moeten zijn voor de inkwartiering van troepen;

Het DB waarschuwt dat dievenbendes van 5 à 6 man uit Antwerpen in de streek rondzwerven; ze hebben al een militair voertuig aangevallen dat brood vervoerde. Militaire fietspatrouilles worden dan weer gehinderd door glasscherven of andere scherpe voorwerpen die burgers dikwijls opzettelijk op de wegen strooien; de gemeenten moeten de wegen schoonmaken en zullen moeten opdraaien voor de schade.

Juni 1918

Het SC bestelt in Brussel 22.000 kilo vroege aardappelen. De oogst-commissie wordt opnieuw samengeroepen om de komende oogst te schatten. *Deftige werklieden* mogen zich aanbieden om de velden te bewaken à 1 fr. per nacht; 26 mannen doen mee.

Het DB beveelt de wol van de geschoren schapen tegen half juni in te leveren.

Juli 1918

De landbouwers zullen, a rato van 3 frank per maand per hectare, de lonen van de veldbewakers moeten betalen. Die wakers zullen elke avond en ochtend hun aanwezigheid met een handtekening moeten bevestigen, want er zijn misbruiken vastgesteld. Ze zullen ook hoorns krijgen om elkaar zo nodig ter hulp te kunnen komen.

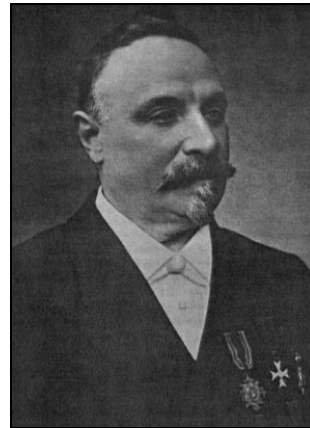
Op 10 juli verkoopt de plaatscommandant een koe in het openbaar. Onder dwang maar met tegenzin stelt het SC het koper dat in het gemeentehuis aanwezig is ter beschikking van de bezetter.

Augustus 1918

De aardappelboeren morren; sommigen weigeren aan de gemeente te leveren: hun opbrengsten liggen veel lager dan voorzien, zeggen ze, omdat een deel van de oogst is mislukt en omdat ze hun late aardappelen al hebben moeten aanspreken nadat de in Brussel bestelde 22

ton niet was aangekomen. Toch zullen ze de hoeveelheid moeten leveren die het SC hen zal opleggen; de berekening daarvan gaat uit van een eigen verbruik van 200 gram per kop en per dag.

Op 9 augustus nemen de Duitsers secretaris Victor Van Turnhout in hechtenis *voor een feit (?) hem ten laste gelegd*. Hoofdonderwijzer Constant Van Turnhout zal twee uur per dag de taak van zijn neef overnemen. Schepen van Havre zal bij de Zivielcommissaris voor de vrijlating van de secretaris gaan pleiten. Op 21 augustus komt hij vrij.

Waarom Victor Van Turnhout (1874-1925, links) werd gevangengenomen, is niet duidelijk. Oom Constant (1850-1930, rechts) nam tijdelijk zijn taak over.

September 1918

In de nacht van 7 op 8 september komen driehonderd vluchtelingen aan uit een gebied in Noord-Frankrijk waar hevig wordt gevochten. Hun komst was enkele dagen voordien aangekondigd. Ze moeten in Wijnegem te eten krijgen en ingekwartierd worden. Brigadier Verwerft en klerk Wagemans hebben de opdracht gekregen om schepen van Havre bij te staan en deze mensen in goede orde van het station van Borgerhout met de tram naar Wijnegem te begeleiden. Beiden zijn echter dronken en brengen niet alleen zichzelf maar ook de gemeente in schande. Jozef Verwerft wordt door de gemeenteraad voor veertien dagen geschorst, Gustaaf Wagemans krijgt een ernstige vermaning.

Het DB verordent: alle volwassen katten moeten op de kommandantur worden binnengebracht;¹² per exemplaar wordt drie mark betaald.

Oktober 1918

Het gemeentepersoneel krijgt een duurtetoeslag van 50 fr. per maand, secretaris en ontvanger 75 fr. Ook de voedingsonderstand door het

¹² Mogelijk werden ze ingezet om ratten en muizen te vangen in de loopgraven.

Comité voor Hulp en Voeding wordt met 50% verhoogd. De gemeente zal tussenkomen in de gas- en elektriciteitsrekening van inwoners die Duitse troepen of vluchtelingen moeten inkwartieren.

De trappen van het kasteel Ackermans zullen, om beschadiging door de troepen te beletten, worden bekleed met eene houten bekleedsel.

Het DB verbiedt op 2 oktober alle kermissen en openbare bijeenkomsten naar aanleiding van een buikloopepidemie in de streek, die zich blijkbaar vanuit Zandhoven heeft verspreid.¹³ Het dragen of aan de huizen aanbrengen van Belgische kentekens als sjerpen, armbanden, vaantjes enz. wordt verboden op 15 oktober.

In zitting van 29 oktober beslist het SC de scholen te sluiten, *gezien de ongelooflijke uitbreiding der griep besmettelijke ziekte tusschen de bevolking, waarbij vele gevallen met doodelijken afloop.*

November 1918

SC 12 november: Tien bijgevoegde politieagenten worden aangesteld *om de orde en kalmte tusschen de bevolking te bewaren ten gevolge van de ontruiming der vijandelijke soldaten. De bevolking zal door plakschriften worden verzocht zich te onthouden van alle betogingen door vlaggen der woningen, optochten enz.*

SC 20 november: De politie krijgt twee mark voor elk geweer dat ze bij huiszoeking ontdekt bij inwoners die het zouden hebben gekocht of gekregen van Duitse soldaten.

Bronnen:

- Archief gemeente Wijnegem, Gemeenteraads- en Collegebesluiten 1914-'18
- W. Jacobs, N. Van Kerckhoven en F. Seberechts, *1914-1918. Twee dorpen, twee forten, één oorlog. Wommelgem en Borsbeek tijdens de Grootte Oorlog*, 2014.

(Hiermee zetten we voorlopig een punt achter de artikelenreeks over de Eerste Wereldoorlog.)

¹³ Of het hier al ging om symptomen van de zgn. 'Spaanse griep', waarnaar het collegebesluit van 29 oktober klaarblijkelijk verwijst, is niet duidelijk. Het kan ook difterie of tyfus zijn geweest

ZO WERD HET OPGETEKEND IN 1965

Marleen Werrebroeck

Vorig jaar vierden we het vijftigjarig bestaan van onze vereniging. Samen met onze leden hebben we dit in de verf gezet tijdens een mooie feestzitting. Naar aanleiding van dit jubileum en naar analogie van de reeks over Were di, besloot het bestuur om voortaan elk jaar ook even terug te blikken op ons eigen blad.

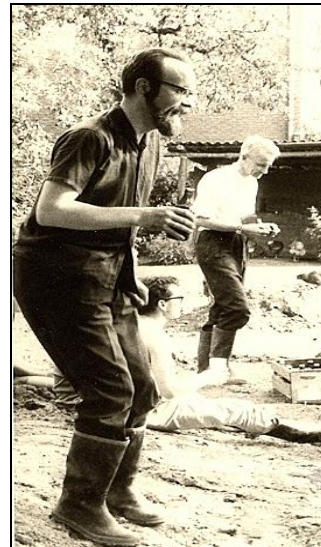
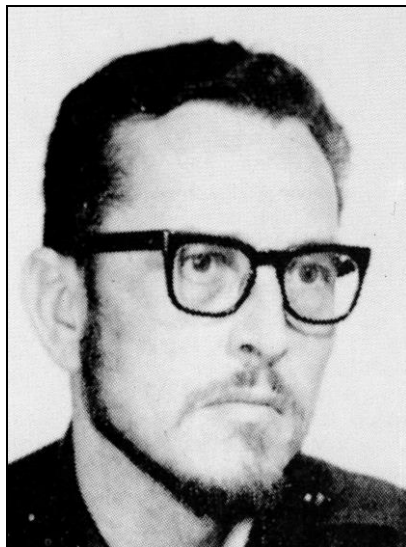
In de eerste jaren van zijn bestaan bracht de heemkundige kring losse 'brochures' uit; het duurde tot na het Jan Vleminckjaar 1968 vooraleer deze publicaties uitgroeiden tot een volwaardig periodiek tijdschrift, dat viermaal per jaar verscheen. In 1965 startte men, heel voorzichtig, met één brochure.

Het voorwoord van dat eerste nummer werd geschreven door Raymond Brems, toenmalig voorzitter van het zgn. 'Kultureel Centrum', een overkoepelende cultuurvereniging waarbij ook de heemkring zich had aangesloten. Vervolgens kwam voorzitter Kamiel Franssens aan het woord in een *Ten geleide*, waarin hij zijn idealistische visie op geschiedenis en heemkunde vertolkte:

Geschiedenis is geen opsomming van politieke gebeurtenissen, van regeringsdata van vorsten en veldheren, van gebouwen en beeldhouwwerken, oorlogen en gedachtenstromingen. Dit alles hoort er bij, maar moet steeds in dienst van dit ideaal: hoe leefden de mensen vroeger, hadden ze het goed of hadden ze het slecht? Wat waren hun zorgen en wat was hun vreugde? Zijn ze vooruitgegaan in schoonmenselijkheid? Waren de middelen die ze gebruikten goed of slecht? Toch zou deze kennis van het verleden onvruchtbaar zijn als we er niet de nodige konklusies uit zouden halen voor het heden en voor de toekomst! Daarom is alles wat we NU doen van uitzonderlijk belang. Onze manier van denken, van spreken en van handelen beïnvloedt onze kinderen en langs hen om gans de gemeenschap.

Van in het begin had het bestuur de intentie om het leven in Wijnegem op dia's te vereeuwigen. De dia's zijn nu verleden tijd en omgezet naar digitale foto's. Het huidige fotoarchief groeit gestaag en iedereen die dat wenst kan foto's opvragen mits een billijke vergoeding.

Aanvankelijk werd ook gestreefd naar de oprichting van een heemkundig museum. En dat het destijds menens was, blijkt uit de 'aanwinsten' die uitdrukkelijk in de brochure worden vermeld, o.a. *een zwaar verzilverde roodkoperen medaille, welke werd uitgegeven ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van fanfare 'De Wijngaard' (1859-1909)*. In de loop der jaren is die opzet geen haalbare kaart en ook geen noodzaak gebleken. Voldoende heemkringen in de Kempen, waaronder Brecht en Beerse, hebben al mooie musea die een bezoekje meer dan waard zijn.

Links Kamiel Franssens en daarnaast Hugo Rau, bezig met opgraven.

Uiteraard kon in die eerste brochure *Jan Vleminck, dichter en heer van Wijnegem* niet ontbreken. Van meet af aan was Hugo Rau door deze man gefascineerd. Jan Vleminck (1526-1568) was zeker een van de interessantste figuren in de Wijnegemse geschiedenis, alhoewel uit later onderzoek is gebleken dat de man maar korte tijd op zijn kasteel in Wijnegem verbleef. Hier enkele citaten uit dat eerste artikel:

Tijdens de eerste helft van de zestiende eeuw was de heerlijkheid van Wijnegem een gedeelte van het hertogdom Brabant, een leen van de keizer van Duitsland. Sommige heerlijkheden zoals Wijnegem kregen in die tijd een grote vorm van zelfstandigheid en werden zelfs gekocht

en verkocht. Zo weten wij dat Wijnegem in 1567 werd verkocht door een zekere Geraert Sterck aan Jan Vleminck, zoon van Jan Vleminck en echtgenoot van Isabella Schetz.

[...] Waar woonde Jan Vleminck vooraleer het Wijnegemhof werd gebouwd? In een eenvoudig landgoed, dat echter reeds toen door water omringd kon zijn en het uitzicht had van een grote hoeve, gelegen in de omgeving van het huidige huis van de heer Mols en dat Ter Borch werd genoemd. Van het door Vleminck gebouwde Wijnegemhof blijft thans niet veel meer over: men ziet nog enkel de indrukwekkende toren, remisiën en stallingen, die als voorgebouwen van het kasteel dienden. Tussen deze toren, de woning van de heer Holvoet en het Schijn ziet men een lichte verhevenheid. Op die plaats lag het kasteel van Vleminck.

Wie was nu deze Jan Vleminck? Op zijn grafsteen staat vermeld dat hij de heer van Wijnegem was, dat zijn naam in het Latijn werd gespeld als Flemingus en dat hij dichter was.

Zijn grafsteen bevond zich in de O.-L.-Vrouwkathedraal te Antwerpen maar werd in de zestiende eeuw vernield. Op de grafzerk stond (in het Latijn) de volgende nogal mysterieuze tekst te lezen:

Gij kijkt onderzoekend rond, reiziger,

En tracht te weten te komen wie onder deze grafzerk rust.

Ik zal u zeggen wie u dit vertelt.

Wie zijt gij? - Een schim ben ik, die tot u spreekt.

De schim van wie? - Van een dichter.

Waar zijt gij? - Achter de grafplaat.

En wat hebt gij te vertellen? - Iets waarvan gij de mond vol hebt.

Wat is dat dan? - Juist dat wat ge niet weet,

Dwaaskop: en wat ge niet wist, weet ge nu nog niet.

De bekende VLEMINCK ligt hier,

De man van wie alle verdorven mensen konden houden

En van wie alle gezonde mensen moesten houden.

Ik hoef hier niets aan toe te voegen.

De hele wereld weet de rest.

Willen deze duistere regels ons misschien diets maken dat Vleminck, zoals ‘de hele wereld’ wist, op het einde van zijn leven verzeild was geraakt in het dubieuze milieu van ‘verdorven mensen’ en dat hij dat

had moeten bekopen met zijn leven, iets waarover toen iedereen ‘de mond vol’ had? In het vorig jaar verschenen boek *Het leven en de tijd van Jan Vleminck*, van Raymond Correns, Hugo Rau en Marc Van de Cruys, kan men voor zulke interpretatie alleszins gemakkelijk stof vinden. In ieder geval, het feit dat hij in de kathedraal werd begraven, onderstreept zijn voornaamheid, rijkdom en bekendheid. Maar over de figuur van Jan Vleminck blijft nog veel onderzoek te doen, zo stelt Hugo Rau in zijn artikel.

Over de Vlemincktoeren schrijft hij:

Het enige bouwwerk in Wijnegem dat ons herinnert aan de wellicht grote dichter Jan Vleminck, is de toren uit 1530, die geklasseerd werd maar in erbarmelijke staat verkeert. Het is een zeer mooi gebouw, dat een beter lot verdient dan binnen korte tijd in te storten en opgeruimd te worden. Het zou een nieuwe functie moeten krijgen!

Waar hebben we dat nog gehoord en gelezen?

Hugo Rau vervolgt: *Terwijl Antwerpen Jan Vleminck heeft geëerd door de Vleminckstraat naar deze Wijnegemse dichter uit de zestiende eeuw te noemen, zou Wijnegem naar onze mening ook wel een Vleminckplein of Vleminckstraat mogen bezitten, al ware het maar om zeer ernstige geschiedkundige redenen.*

Aan deze oproep werd voldaan, zij het slechts in de gemeenteraad van 17 januari 2000: *Gelet op het raadsbesluit van 18 oktober 1999, waarbij het voorstel werd gedaan naar aanleiding van een nieuwe verkaveling, gelegen langs de Albrecht Rodenbachlaan, een nieuwe straatnaam toe te kennen, namelijk Jan Vlemincklaan.*

Het volgende artikel in brochure nr. 1 is een *Inventaris der kunstvoorwerpen in de kerk van Wijnegem anno 1902*, van de hand van Fernand Donnet. Deze lijst werd opgenomen in de *Inventaris der kunstvoorwerpen in openbare gestichten bewaard*, Antwerpen 1906.

Wanneer we de catalogus van de tentoonstelling van 2013 *De kerken van Wijnegem* er bij nemen, dan merken we dat een groot gedeelte van de stukken die in de inventaris zijn opgenomen, ook in de catalogus worden vermeld. Een aantal beelden, schilderijen en andere kunstvoorwerpen zijn afgebeeld in het kleurenkatern van die catalogus.

Misschien wel het meest tot de verbeelding sprekende beeldje is dat van O.-L.-Vrouw met het kindeke Jesus. Een houthakker zou het ooit

in een boom aan de Molenberg hebben gevonden en het mee naar huis hebben genomen, maar 's anderendaags zou het opnieuw in de boom hebben gestaan. Sindsdien werden aan dat beeldje wonderlijke eigenschappen toegeschreven. In Wijnegem zou het om zeven miraculeuze genezingen gaan. Dat die met een flinke korrel zout dienden te worden genomen, was echter in die tijd al de mening van de landdeken. De verering speelde zich af in een periode dat er een georkestreerde campagne werd gevoerd om de verering van Onze-Lieve-Vrouw 'van de bloeiende wijnstok' van Wijnegem wat aan te zwengelen.

In januari 1965 werd het boompje waarop het beeldje stond, ter restauratie aangeboden aan de beeldhouwer Frans Rooms. Hij schrijft hierover het volgende in het tijdschrift:

Het zat dik onder de verf en van werkelijk schoon was niet veel meer te bespeuren! Na echter verscheidene bewerkingen te hebben ondergaan kwam het oorspronkelijke fijn in linden-hout gestoken en bewerkte boompje te voorschijn. Het groen, waarmede de blaadjes gepolychromeerd waren, was nog goed zichtbaar, doch er ontbraken er verschillende en aan de voet van de boom moesten verscheidene

stukken ingezet worden daar het hout vermolmd was. Juist boven de voet was een stuk eik tussen geplaatst; waarschijnlijk om het beeldje aan te passen aan het altaar, want toen het er tussen uitgenomen werd, pasten de voet en de stam zo haarfijn in elkaar dat er geen andere mogelijkheid bestaat.

In 1951 reeds had Frans Rooms een gelijkaardig beeldje in handen gekregen. De pastoor van Scherpenheuvel had hem gevraagd het te restaureren. De gelijkenis met dat van Wijnegem is frappant. Ook de legende rond het beeldje van Scherpenheuvel lijkt op die van Wijnegem. Uit de boom waarin het werd gevonden, zouden vele gelijkaardige beeldjes zijn gesneden. Het is daarom niet uitgesloten

dat het beeldje van Wijnegem er één van was, maar meer waarschijnlijk gaat het om een kopij in lindehout.

Waarom *was*? Het prachtig gerestaureerde beeldje werd in zijn volle glorie opgesteld in het O.-L.-Vrouwaltaar in de linkerdwarsbeuk van de oude kerk aan de Turnhoutsebaan. Helaas werd het in september 1966, een jaar na de restauratie, gestolen en is het tot op heden niet teruggevonden. Gelukkig waren er van het gerestaureerde exemplaar dia's genomen, zodat Frans Rooms een schitterende kopie kon maken.

In een volgend artikeltje maakte Maria Nuyts, destijds secretaris van de heemkring, de lezers nieuwsgierig naar de grafstenen die zich in de voormalige kerk aan de Turnhoutsebaan bevonden. Uiteraard ging het uitsluitend om graven van adellijke en bijzondere personen. Er werd met spanning uitgekeken naar wat er hierover nog zou volgen.

In de loop van het jaar 1765 werd E.H. Focoldus Baelemans pastoor van Wijnegem. Een van zijn eerste bezigheden bestond er blijkbaar in om een volledige lijst van parochianen op te maken, een zgn. 'status animarum'. Daaruit blijkt dat er toen in Wijnegem 61 huizen waren en 467 inwoners. Er woonden dus gemiddeld zeven à acht personen in een huis. Meestal waren dat de ouders, drie à vier kinderen en een of meer grootouders. Vele woningen, meestal herbergen of grote hoeven, hadden een eigen naam. Zo bv. de herberg *Den Achtergael*, die zich bevond in de huidige Ertbruggestraat, de herberg *Het Groen Huys*, gelegen in de Groenstraat, en de hoeve *Kraeywijck*, waar de Helenalei uitgaat op de Turnhoutsebaan.

Er was in de eerste brochure ook plaats voor een artikel van Marcel Pille over flora, met als titel *Het geheim van de rozekelk*. Het rozenraadsel van de beroemde plantkundige Albertus Magnus (Lauingen-Zwaben ±1200-Keulen 1280) gaat als volgt, in een vrije vertaling uit het Latijn:

Wij zijn met vijf broers:

Twee dragen een baard;

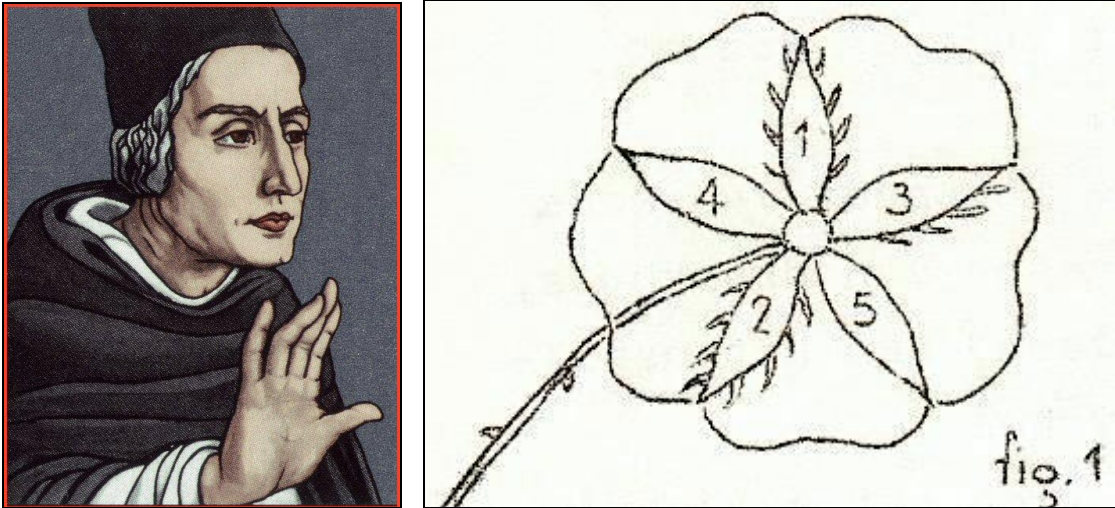
Twee zijn zonder baard;

Eén van ons vijf

Heeft slechts een baard aan één zijde.

Ra, ra, wie zijn wij?

Het antwoord is eenvoudig, nl. de vijf kelkslippen van een roos. Bij de meeste rozen zijn deze gewimperde en ongewimperde kelkblaadjes te zien. Twee ervan dragen slipjes aan beide kanten, twee hebben er geen en één heeft ze slechts aan één kant. Wanneer volgende zomer de rozen weer bloeien, loont het zeker de moeite om de proef op de som te nemen.

Links: Albertus Magnus – Rechts: de kelkblaadjes van een roos (M. Pille)

Dat het bestuur van de pas opgerichte vereniging ambitieus was, blijkt zeker ook uit de activiteiten die in het vooruitzicht werden gesteld: een ‘diasonovertoning’ met als thema *Zo leeft Wijnegem nu*, bezoeken aan het Sterckxhof, het Strijkijzermuseum en het Gallo-Romeins museum in Tongeren, ontdekkingswandelingen door Wijnegem onder leiding van Raymond Brems en Hugo Rau, en opgravingen aan de Schijn.

Het huidige bestuur van de heemkring is het aan de stichters verplicht om op dezelfde weg door te gaan en waar nodig zo mogelijk nog beter te doen.

Bronnen:

Archief Heemkring Kring Jan Vleminck, Brochure nr.1, 1965

Kultureel Centrum Wijnegem, *Gids voor Wijnegem*, 1965

C. Evers en L. Spaepen, *Herinneringen aan Wijnegem*, 2000

L. Spaepen, *De kerken van Wijnegem*, cat. HK Jan Vleminck, 2013

C. Evers en L. Spaepen, *Van Wyneghem naar Wijnegem*, cat. HK Jan Vleminck, 2014

Wikipedia – Albertus Magnus

MIJN JONGE JAREN

Theo Michielsens

Oud-burgemeester Theo Michielsens (96) verblijft al enkele jaren in Rustenburg. Toen zijn kinderen hem in 2012 vroegen om enkele herinneringen op papier te zetten - zijn ogen waren toen nog beter dan nu - ging hij graag op dat voorstel in. Die 'minimemoires' leest u hier. De tekst is lichtjes ingekort en herschikt. (red.)

Het is nu zondagnamiddag 13 mei en de zon schijnt door het raam op mijn computer. Ik heb wat zitten dutten en dromen over de 93 jaren van mijn aardse bestaan.

Ik ben op 5 maart 1919 geboren in mijn vaderhuis in de Steenstraat in Ekeren en dus niet in een of ander moederhuis. Hoe dat geboorteceremonieel verlopen is, werd mij nooit verteld. In die jaren behoorde zulk gebeuren nog tot de geheimen van de moederschoot. Te oordelen naar mijn huidige staat na gebruik van 93 jaren moet ik wel een gezond baasje geweest zijn. Van de eerstvolgende jaren weet ik bitter weinig. Uiteraard moest ik naar school, voorlopig bij nonnekens in de fröbel. Die nonnen waren echte curiosa om nooit te vergeten: geen gewone zwarte kap, maar een spierwit stijf gesteven hoofddekseel met twee breed uitstaande witte vleugels. Bij mijn weten kom je er zo niet veel meer tegen. Op mijn zes jaar moest ik naar de jongensschool. Verder herinner ik me daar niets van.

In mei 1926 werd mijn vader benoemd tot notaris met standplaats Wijnegem. Dat betekende de verhuis van ons gezin naar Wijnegem. We hebben een tijdje gewoond in een van de twee huizen die later zijn verbouwd tot apotheek Praats, nadien ook even in het huis dat later als postkantoor heeft gediend. Ook de overleden notaris Janssens woonde op de Turnhoutsebaan, de enige plaats waar een notabele burger toen geacht werd fatsoenlijk te kunnen wonen. Het was wat ik zou noemen een aangelegde straat, al reed de tram nu eens rechts dan weer links

van de baan, om deze ter hoogte van de Normalschool dwars over te steken.

Er waren in die tijd twee artsen, de in de volkstaal ‘doktoren’ Pieters en Dox. Dokter Pieters woonde in het grote huis op de Turnhoutsebaan, dat bij diens overlijden - ik denk rond 1930 - aangekocht werd door notaris Louis Michielsens, mijn vader dus. Dat grote huis van mijn vader werd na zijn overlijden in 1943 overgenomen door hun zoon, notaris Theo Michielsens, echtgenoot van Magda Van Nuland. Het notarishuis ging later naar Philippe en werd dus weer een doktershuis, wat het oorspronkelijk jarenlang geweest was.

De Turnhoutsebaan in 1932. Links op de voorgrond het huis dat later als postkantoor heeft gediend en waar het gezin Michielsens een tijdje woonde.

Mijn vader was een diepgelovig man, afkerig van ieder anders denken. Bij de overgang van Ekeren naar Wijnegem stelde zich een schoolprobleem. Voor jongens was er alleen een gewone gemeentelijke school. In de ogen van mijn vader niet deftig genoeg of niet katholiek veilig. De oplossing lag voor de hand. We hadden in Merksem een nonkel pastoor en daar was bovendien een school van broeders. Veiliger katholiek bestaat niet en dus ging kleine Theophile bij nonkel pastoor op de pastorie inwonen. Daar woonden ook twee ongehuwde zusters van mijn vader. Plezier was daar ver te zoeken. De pastorie was een groot gebouw met een imposante brede voorgevel en een grote hal met witte en zwarte vloertegels. Als kind mochten we niet over de witte tegels lopen, maar moesten we van de ene naar de andere zwarte tegel springen; zo bleef de boel netjes. Veel persoonlijkheid werd daar

niet opgebouwd; braaf zijn was de boodschap. Ik deed mijn best en werd dus tot mijn eigen schande een brave jongen, maar weinig man.

Voor zover ik het me herinner werd ik op mijn negende intern op het jezuïetencollege van Turnhout, voor de twee jaar voorbereidend op de humaniora. Ook daar was het al tucht dat de klok sloeg.

De slaapzaal bestond uit houten ‘chambrettes’, voorzien van bed en beddengoed en wat elementair wasgerief. De finesse van het systeem bestond erin dat je gewekt werd door een bel, dat je onmiddellijk uit bed moest en lakens en deken over de rand van de chambrette moest werpen, zodat de surveillant van op de gang kon vaststellen wie nog in zijn bed lag. Een half uur later, ik denk rond zeven uur, zat de hele troep braafjes op beide knieën in de kapel. Na de mis volgde het ontbijt; voor beslag bij je boterham was je aangewezen op leveringen van thuis. Nog een korte speeltijd op de koer, nog een half uur studie en dan naar de klas volgens het lessenrooster. Om half elf korte speeltijd op de koer. Tot de middag les in de klas. Een half uur hadden we voor ons middagmaal, nadien speeltijd en studie en van twee tot vier weer les. Nadien een jezuïetenkoek uit de hand en van vijf tot zeven studie en avondeten. Naar bed of, al naargelang, studie.

Het oude Sint-Jozefcollege van de jezuïeten in Turnhout: refter en studiezaal.

Op dinsdag en donderdagnamiddag was er geen les, maar wandeling. De temperatuur begon te stijgen wanneer de wandeling van de meisjes van het Heilig Graf in zicht kwam. De broertjes mochten dan aan hun zusjes goede dag zeggen. Nog een eigenaardigheid van het college: de douche. Er bestond een installatie van douchecellen. Vooraleer je daar binnenging kreeg je een groene lap mee, voorzien van linten. Die lap moest je voorbinden, zodat je mannelijke kroonjuwelen verborgen

bleven voor de inspecteur die kwam vaststellen of je effectief onder de douche had gestaan, ongeacht of het water te koud of te warm was.

Zo verliepen mijn jongensjaren volgens het gezegde van de honderdjarige heer Gerrits: “Ik onderga”. Het was de werkelijkheid zonder franjes. Na de twee jaar voorbereidende ging ik naar de humaniora. De basisfilosofie voor de vorming van studenten was ernst en degelijkheid. Buiten de lessen kwam ook de sport zich doen gelden en kregen we interesse voor de wereld rondom ons. Het collegeleven draaide op tucht en strengheid. De jezuïeten vormden karakters, maar dit strak gespannen koord van tucht en geforceerd karakter lag mij niet. Mijn vader begreep dat ik niet op de juiste plaats zat en haalde mij naar huis. In Antwerpen was er toen alleen het Sint-Lievenscollege, waar alle vakken in het Nederlands werden gegeven, maar mijn vader bleef bij zijn voorkeur: de jezuïeten. Dat jaar heb ik dus gedubbeld, eerst deels in het Frans en het volgende jaar volledig in het Nederlands, op het jezuïetencollege van ‘den boulevard’.

Familiefoto uit 1933 of '34, met Theo (links) in zijn collegejaren.

Hier kwam een einde aan een heel stuk van mijn jongensleven en ging de wereld van de hoogstudenten voor mij open. Het kwam er nu op aan een keuze te maken. Voor de groep uit mijn retorica die rechten ging studeren, was Namen als kleine faculteit interessant. Het gaf

meer kansen. Ik ging het dus wagen in Namen en behaalde er mijn kandidatuur, zij het via een gelukke tweede zit. Op de laatste examendag, met een stand van twintig geslaagden en twintig gebuisden, bleven we met vier over. We pronostikeerden: twee-twee. Het kwam uit. Ik was één van de twee geslaagden en ging door.

Hoe verliep het dagelijks leven op de faculteit? Na het opstaan rond zeven uur was het eerste werk: goede morgen wensen op een aangezeven plaats, ofwel aan de kerkdeur ofwel aan de ingang van een van beide kapellen in huis. Ik twijfel een beetje, maar het was wel een soortgelijke jezuïentruc, al was het mishoren niet verplicht. Er waren natuurlijk nog enkele regels. De cursussen moesten correct worden gevolgd en tijdens de studie-uren mocht men hoogstens met drie op de kamer zijn, want met vier kon gekaart worden. Verboden dus. Om half negen ging de bar open, gehouden door studenten; geen jezuïeten in de buurt. Er was een rijke keuze aan sterkedrank zoals whisky, cognac of meer zoete drank en uiteraard bier. Om kwart over tien werd de bar gesloten en een half uur later ging alle licht uit, ook op de gangen en in de kamers.

Het laatste jaar Namen verliep zonder incidenten. Ik herinner me een betoging rond een politieke meeting van een zekere Frensen.¹ Wij studenten deden ons best om de zaak belachelijk te maken. Wat er van de man verder geworden is, is mij niet bekend.

Van het bombardement op Namen heb ik niets gehoord, maar ik werd wakker van lawaai en gestommel op de gang. En zo was het 10 mei 1940. Iedereen moest onverwijld naar huis. Het treinverkeer verliep nog normaal, maar spoedig stak de vluchtkoorts de kop op.

Mijn vader had deze toestand voorzien en had een villa gehuurd in De Panne. De familie trok naar zee, uitgenomen mijn vader en zijn oudste dochter Maria, die de wagen kon besturen. Hij moest als openbaar ambtenaar op post blijven. Twee dagen later werd tot de verplichte evacuatie van Wijnegem beslist en kwamen ook vader en dochter aan in De Panne. Maar vermits het dorp in oorlogsgebied lag, werd beslist om uit te wijken naar Frankrijk. Aan de grens liep het mis. Zoonlief

¹ De kleurrijke Antwerpenaar Leo Frenssen toerde in de jaren 1930 rond met een bakfiets om de fantasievolle ideeën van zijn eenmanspartijtje te propageren. Na een straatactie werd hij door de Brusselse burgemeester geïnterneerd. Zo werd hij pas goed populair; in 1939 werd hij verkozen voor de Kamer. (Roets 2016)

Theo was een te mobiliseren milicien en mocht dus de grens niet over. Mijn vader nam contact met een plaatselijke collega, notaris D'Heere van Roesbrugge-Haringe aan de IJzer. Ik werd dus in dat gezin opgenomen. Mevrouw D'Heere sprak het dialect van bachten de kupe, dat ik niet verstond, en zij verstond mijn Antwerps met moeite. We praat-ten onder ons dan maar Frans. Na enkele dagen zou ik allicht worden opgeroepen voor het leger in Frankrijk. Het liep anders.

In Roesbrugge woonde een oude dame, een verwante van de notaris en moeder van de echtgenote van dokter Van de Walle, een chirurg uit Roeselare met een groot gezin. Deze oma wilde met het gezin Van de Walle op de vlucht naar Frankrijk. Ze beschikte over een grote oude Buick, maar haar chauffeur wilde niet mee. Er werd mij voorgesteld dat ik zou rijden. Na een proefrit heb ik aanvaard. Zo geraakte ik met deze familie in Frankrijk, de grootmoeder bij mij in de auto samen met drie van haar kleinkinderen, en de anderen in de auto van dokter Van de Walle. Vraag me niet naar de gevolgde reisroute, het is te lang geleden. Ik herinner me nog wel dat we samen een nacht gelogeed hebben in een grote dortoir; ook dat was een belevenis. Mogelijk zijn we 's anderendaags via Tours verder zuidwaarts gereden tot Vichy. Ik hoefde geen vragen te stellen, maar volgde gewoon de auto van dokter Van de Walle. In Vichy (*foto*) reed hij naar een fatsoenlijk hotel, waar ik ook een kamer kreeg.

Er volgde een aangename tijd zonder veel zorgen, in afwachting van een of ander bericht. Ik zond mijn adres in Vichy door naar de federatie van Franse notarissen in Parijs. Mijn vader had hetzelfde gedaan, en zo vernam ik dat mijn familie in Carnac verbleef, dus in Bretagne. Er restte mij te zien hoe ik daar kon geraken. Ik nam alvast de trein naar Tours, maar daar liep het mis. Parijs was gevallen en heel Parijs liep naar Tours en verder naar het zuiden.

Ik veronderstelde dat mijn familie ook naar het zuiden zou vluchten en dan dacht ik aan Lourdes als mogelijk trefpunt. Ik had in Tours niets te zoeken en deed wat de Parijzenaars deden. Bij gebrek aan beter, te voet richting Poitiers. Maar ik zag al vlug in dat ik op die manier niet ver zou geraken. Ik had geluk en kon nog goedkoop een fiets op de kop tikken. Zo ben ik naar Lourdes gefietst, maar daar was een familie Michielsens niet te vinden. Daar stond ik dan, alleen op de wereld.

Wat te doen? Zovele jaren later vraag ik me nog af wat mij er toen heeft toe aangezet om in Gavarnie de Spaanse grens op te zoeken. Maar per slot van rekening liep dat avontuur nog goed af.

Oude postkaart van Gavarnie, met Hotel des Voyageurs.

Ik kwam terecht in het Hotel des Voyageurs, het enige dat open was. Ik werd er door de eigenaars, twee oude heren, heel goed opgevangen. Ze vroegen niet eens hoe ik dat allemaal zou betalen; geld was voor hen bijzaak. Ze wilden in geen geval dat ik een oversteek naar Spanje zou overwegen. Spanje stond aan de kant van Duitsland, de vijand, en was dus te mijden.

Andere gasten in het hotel waren de prinsesse Murat met een zoon Napoleon en twee jonge vrienden, een dame met haar zoon en de precepteur,² een jonge geestelijke van een oosterse ritus, verder nog een ongenaakbare markiezin en een man alleen. Met de dame en haar zoon heb ik wat wandelingen gemaakt. Als het 's avonds bij mooi weer buiten nogal fris werd, kwam de baas af met een warme zwarte cape voor mij. 's Zondags ging het hele gezelschap naar de mis in het dorpskerkje. Op het moment dat de pastoor met de bus aankwam, luidde de koster de klok, zodat de dorpelingen wisten dat de mis ging beginnen. Als gasten van het dorp zaten wij op de eerste rij. De dorpelingen stonden achteraan.

Ook aan dit avontuur kwam een einde. Op een mooie dag stapte de Antwerpse jezuïet pater De Moor in Gavarnie van de bus. Hij had van

² Huisleraar.

mijn bestaan gehoord en overtuigde me ervan dat ik probleemloos over de bezettingslijn naar huis kon. Mijn besluit was vlug genomen. Van Gavarnie fietste ik naar Pau, ik zette er mijn fiets op de trein en spoorde richting Bordeaux-Parijs. Maar in Bordeaux liep het alweer mis. De Belgen mochten niet verder, en zo stond ik weer moederziel alleen op straat. Tot overmaat van ramp was mijn fiets verdwenen. Ik moest dan maar op zoek naar logies.

Ik trof een klein maar net hotelletje: volzet. Gelukkig was de dochter des huizes op vakantie en kreeg ik de meisjeskamer. Op straat kwam ik de heer Landtmeters tegen, een schoonbroer van dokter Dox. We kenden elkaar van een diner bij de dokter. Hij kon de volgende dag met een autocar naar Antwerpen, maar kon zijn fiets niet meenemen. Hij stelde voor dat ik met die fiets naar huis zou rijden. Ik nam het zekere voor het onzekere en nam de fiets. Het werd de laatste etappe van mijn ronde van Frankrijk. Vol moed kwam ik iedere dag wat dichterbij huis; van tijd tot tijd kon ik profiteren van lokaal vervoer. Ten slotte kreeg ik contact met twee Duitsers die met een lege camion naar Brussel moesten. Ze hadden geen bezwaar dat ik met mijn fiets in de laadruimte van de camion kroop. In Brussel reden ze een garage binnen en stapten ze uit zonder naar mij om te zien. Ik kroop uit de camion, pakte de fiets en zocht de weg naar Antwerpen.

De oude ijzeren poort van ons huis piepte toen ik ze openduwde. Ik was thuis en werd als de verloren zoon met enthousiasme ontvangen.

Ik beëindigde mijn studies doctoraat rechten en licentiaat notariaat in drie jaar aan de universiteit van Leuven. Mijn laatste diploma notariaat behaalde ik op 1 oktober 1943. Op 24 oktober overleed mijn vader. Om tot notaris te kunnen benoemd worden, moest ik de leeftijd van 25 jaar bereikt hebben en drie jaar stage hebben gedaan. Ik werd geacht mijn stage te hebben volbracht op het kantoor van mijn vader tijdens mijn studiejaren; aan de stagevoorwaarde was dus voldaan. Op 5 maart 1944 werd ik 25 en op 14 maart werd ik benoemd tot notaris met standplaats Wijnegem.

Tot dan had ik echter geen militaire dienst verricht, en zo werd ik in maart 1945 opgeroepen bij klas '41. Met de eerste bezettingstroepen kwam ik terecht in Altenberg, nabij Münster. Ik deed er de boekhouding. Mijn compagnie bestond grotendeels uit Franstalige Brusselaars,

vooral vrijwilligers uit de Marollen; ze deden de job om den brode en in hun vrije uren zaten ze achter de meisjes aan. Die meisjes waren dan weer vluchtelingen uit Polen en Oost-Pruisen. Iets positiefs heb ik daarover niet te melden, hun moraal lag ver beneden nul. Je kon er de soldaat als vrijgevochten bezetter aan het werk zien. Niet fraai. In dat milieu heb ik ongeveer tien maanden geleefd. Ten slotte werd ik met kasboek en al naar de betaalmeester in Berchem gezonden, waar mijn tijd er na enkele weken op zat.

Toen mijn ontslag in zicht kwam, nam ik congé en ben ik getrouwd (*foto: 1946*). Na onze eerste huwelijksnacht in hotel Metropole in Brussel zijn we voor een paar dagen op huwelijksreis gegaan naar Remouchamps. Terug thuisgekomen, was mijn eerste werk contact op te nemen met het militaire apparaat om mijn ontslag bevestigd en geregistreerd te zien. Toen bleek dat mijn hele compagnie al enkele dagen voordien was ontslagen, terwijl ik op huwelijksreis was. Ooit al gehoord van een milicien die langer dienst klopt dan is voorgeschreven?

Eenmaal terug op straat werd mijn vrijheid een tastbare realiteit. Ik werd op slag een echt gelukkige notaris voor de rest van mijn dagen. Als ik dan daarnaast mijn parallelle leven bekijk, dan zie ik mij vele uren in een ruime, met leder en wapenschild beklede zetel zitten. In die zetel zit de burgemeester en daar heb ik dus dertig jaar gezeten, stevig en onverstoort ...

(Voor het verhaal van zijn burgemeesterschap - van 1947 tot 1976 - leze men bijvoorbeeld het gesprek van Theo Michielsens met Carlo Evers en Leo Spaepen in 'Herinneringen aan Wijnegem', een uitgave van heemkundige kring Jan Vleminck uit 2000.)

DE VROUW DIE HET AANSCHIJN VAN WIJNEGEM VERANDERDE

CATHARINA STUYCK (1772-1855)

Leo Spaepen

Ja, lezer, over de titel mag u gerust een zoutvat uitstrooien. Want het is natuurlijk overdreven te beweren dat één mens op z'n eentje het uitzicht van een dorp zou hebben veranderd. Maar geef toe, zou uw belangstelling meer gewekt worden als er zou staan *De transformatie (1842-1854) van de historische kern van Wijnegem, geobserveerd op topografische kaarten en kadastrale mutatieschetsen?* En daarbij, als een vrouw in die gedaanteverandering een niet te onderschatten rol heeft gespeeld, mag dat dan eens niet gezegd worden?

Verbeelding en werkelijkheid

In het jaar 1802 woonde aan de rand van Antwerpen, in 'de Groenen Hoek' nabij de Ploegstraat, een jongeman geheten Simon Storms, zo vertelt Hendrik Conscience in het begin van *Eene 0 te veel* (1872). Hij trachtte met zijn werk als magazijnier bij koffiehandelaar Waterschoot zijn verlamde moeder en kleine zus te onderhouden, waarbij hij kon rekenen op wat hulp van zijn buurmeisje Kaatje, dochter van koeboer Verhoeven. Maar de tijd was slecht voor de handel: nadat de Fransen en de Britten vrede hadden gesloten in Amiens,¹ was de scheepvaart na vele jaren weer vrijgemaakt en werd er zoveel koffie ingevoerd, dat de prijzen voortdurend daalden. Een handelaar die inkocht, riskeerde dus altijd te verliezen. Ook was Simon stapel op Kaatje en vice versa, maar de melkboer en zijn vrouw zagen hun dochter liever trouwen met een betere partij, namelijk de rijke zoon van apotheker Pijnappel. Enkel door snel fortuin te maken had Simon misschien nog een kans

¹ De Vrede van Amiens (27 maart 1802) maakte een einde aan de oorlog van Engeland en zijn bondgenoten tegen het Frankrijk van Napoleon, meer bepaald de tweede van zeven zgn. *Coalitieoorlogen* of *Napoleontische Oorlogen*, die in Europa woedden tussen 1793 en 1815. De vrede hield stand tot 18 mei 1803.

om met die concurrent af te rekenen. Hij probeerde eerst zelfstandig wat bij te verdienen door te verkopen aan kleine winkeliers, maar veel bracht dat niet op. Beter begon het te gaan toen hij hun huis verkocht voor 4.000 frank en een woning met kantoor huurde in de Wolstraat, zodat hij over een kapitaaltje beschikte en meer risico's kon nemen. Toen hij op zekere dag meende dat de koffieprijs de neiging had te stijgen, nam hij het roekeloze besluit om dadelijk en in één keer 500 balen te kopen in Amsterdam. Maar zijn bestelbrief was amper vertrokken, toen de prijs alweer in elkaar zakte. Tot overmaat van ramp kreeg Simon van zijn Hollandse leverancier een brief met de bevestiging dat zijn bestelde 5.000 balen koffie al ingescheept en onderweg waren. O ramp: de in zijn haast gemaakte fout betekende een geschat verlies van 20.000 frank, een zo goed als zeker faillissement en het onvermijdelijke afscheid van Kaatje. In diepe wanhoop gedompeld, ontving onze arme held echter opeens - *coup de théâtre* - de tijding dat de Britten hadden geweigerd Malta te ontruimen en aan Frankrijk de oorlog hadden verklaard. De prijzen schoten als de bliksem de hoogte in en op slag veranderde zijn verlies in een winst van, voorlopig, 62.000 frank. Besluit: leve de oorlog! Simon Storms was voortaan een rijk man en kon - *happy end* - trouwen met zijn geliefde.

Het geboortehuis van Mathias Joostens in Zoersel-Eindhoven.

De koopman op wiens levensverhaal Conscience zijn roman baseerde, heette in werkelijkheid Mathias Joostens, geboren in 1767 als de zoon van een hovenier uit Zoersel-Eindhoven. Zijn geboortehuis is bewaard en beschermd. Hij huwde in 1799 met Catharina Stuyck (1772-1855), het Kaatje van de roman, en ging het geluk zoeken in Antwerpen. Het jaartal van hun huwelijk wijst er wel op dat de liefdesgeschiedenis in

Consciences verhaal flink geromantiseerd is. Het koppel kreeg zes kinderen, van wie de eerste twee zeer jong stierven (5 en 8 jaar).

Na het voorval met de ‘nul te veel’ begon Mathias’ handel zodanig te floreren, dat hij na enkele jaren in staat was om zelf schepen te kopen of te bouwen, zodat hij uiteindelijk de job van koopman met die van reder kon combineren. Toen hij in 1830 op 63-jarige leeftijd overleed, was hij schatrijk. Zijn Antwerps handelsimperium omvatte onder meer vijf schepen, waarvan Springael² zich zelfs de namen herinnert: twee brikken,³ de *Constant* en de *Jongen Auguste*, verder de *Joanna Elisabeth*, een driemaster van 333 ton, en ten slotte nog twee kofschepen,⁴ de *Jeune Elisabeth* en de *Twee gebroeders*.

Het was na Mathias’ dood dat Wijnegem in het verhaal binnenkwam.

De weduwe, dus Catharina (‘Kaatje’) Stuyck, zette de zaak nog even voort met de hulp van haar 26-jarige zoon Gerard Constant Joostens. Maar lang hield ze het niet meer vol. Rond haar zestigste gaf ze er de brui aan en liquideerde ze de onderneming. Met (een deel van) het geërfde fortuin kocht ze in 1834 het domein Wijnegemhof, dat toen eigendom was van Maria Victoria Roelants-Don Roy en dat openbaar werd verkocht door notaris Hendrik Aerts uit Wijnegem. Op de notariële affiche omschreef deze laatste het goed als volgt: *De goederen, voorheen de heerlijkheid en het graafschap van Wynegem, bestaande uit kasteel, remisiën, stallingen, hovenierswoning, hovingen, vijvers, bosschen, landen, weilanden, windmolen en maalderswoning, hebbende eene gezamentlijke inhoud van 158 bunderen.*⁵ Catharina Stuyck, die zich door haar zoon Constant liet vertegenwoordigen, kocht de op haar verzoek samengevoegde loten voor 313.830 frank.⁶

² Gustaaf Springael, *Eenige historische herinneringen en bijeenrapelingen over Wijnegem en omstreken*, Antwerpen, 1897, blz. 90.

³ Kleine zeeschepen met twee masten en vierkante zeilen (Verschueren).

⁴ Rond gebouwde zeilschepen met brede voor- en achterstevan en twee masten, voor binnen- en kustvaart (Verschueren).

⁵ G. Springael, o.c. Een bunder kwam in onze streken ongeveer overeen met 1,3 hectare, dus 158 bunder = ± 205 ha. Ter vergelijking: wat van het domein nu nog rest, namelijk het gemeentepark, beslaat 33 hectare of minder dan 1/6 van de oppervlakte in 1834.

⁶ H. Lambrechts-Augustijns, *De windmolen van Wijnegem* deel 4, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck, sept. 2003, blz. 8.

Dit alles was al bekend, maar over wat de nieuwe eigenares met haar landgoed allemaal uitrichtte, werd tot dusver haast niets geschreven. Het enige feit dat altijd werd herhaald, was dat haar zoon Gerard Constant Joostens in (of na) 1856 het kasteel liet afbreken en een nieuwe villa liet bouwen. Dat dit gegeven, gebaseerd op Springael, onjuist is, hebben we al aangetoond in een vorig artikel.⁷ Het was namelijk de moeder die tien jaar eerder deze afbraak en nieuwbouw op haar palmares schreef.

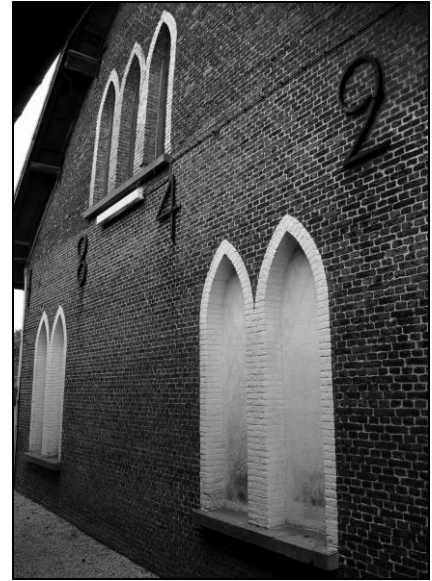
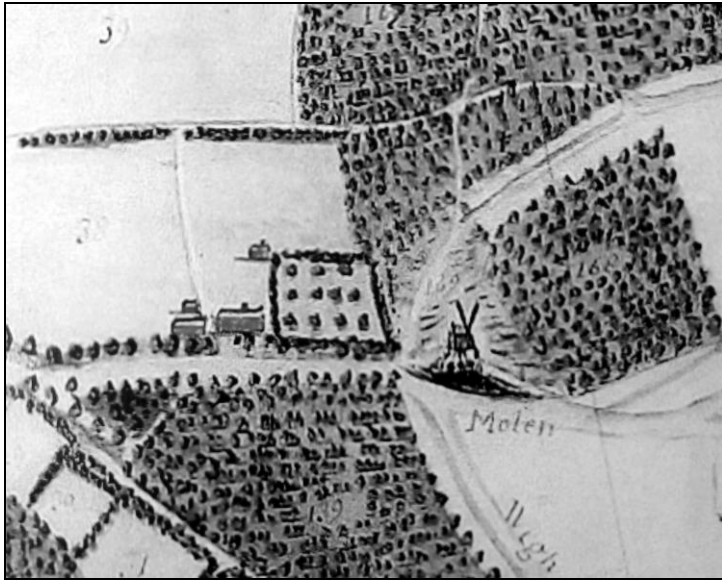
Maar verder onderzoek van de kadasterboeken leert ons dat madame Stuyck meer bouwactiviteiten heeft ontplooid dan tot op heden was gedacht. Zeker, het is mogelijk - en zelfs waarschijnlijk, maar moeilijk te bewijzen - dat haar kinderen hun moeder sommige ingrepen hebben ingefluisterd, maar tenslotte was *zij* tussen 1834 en 1855 de eigenares en dus was *zij* de baas.

1842: de Molenhoeve, vernieuwbouw

Het eerste gebouw dat ze grondig aanpakte, was de Molenhoeve, nu ingesloten door de wijk Zevenbunder. Hoe oud die toen precies was, is niet bekend. Al in de dertiende eeuw was er weliswaar in Wijnegem sprake van een windmolen, maar die stond vermoedelijk wat meer naar het zuidwesten. Hoe dan ook was de hoeve, die al op de kaart van Peter Stijnen (1742) staat, allicht in verval geraakt toen de weduwe Joostens precies honderd jaar later besloot haar volledig te verbouwen - eigenlijk opnieuw op te bouwen - op dezelfde locatie.

Het zowat vijftig meter lange gebouw, dat behalve de woonst van de molenaarsfamilie Van Pelt (later van de familie Helssen) ook enorme ruimten voor graanopslag omvatte, vertoont speciale kenmerken. In het centrale deel van de nu naar de Stokerijstraat gekeerde achtergevel zijn unieke houten boompijlers bewaard. Ook de meeste prachtige, met korfboog omlijste poorten zijn nog gaaf. Merkwaardig is dat verscheidene clusters van dubbele en driedubbele ramen lancetbogen hebben die duidelijk verwant zijn met hetzelfde raamtype in de later gerenoveerde Vlemincktoeren. Ook eenzelfde type van ronde raamopeningen boven de poorten ontbreekt niet. Het dak is vernieuwd en het gebinte is zo goed als intact.

⁷ L. Spaepen, *Een nieuw licht op de Vlemincktoeren*, tijdschrift HK Jan Vleminck april 2015, blz. 30-46.

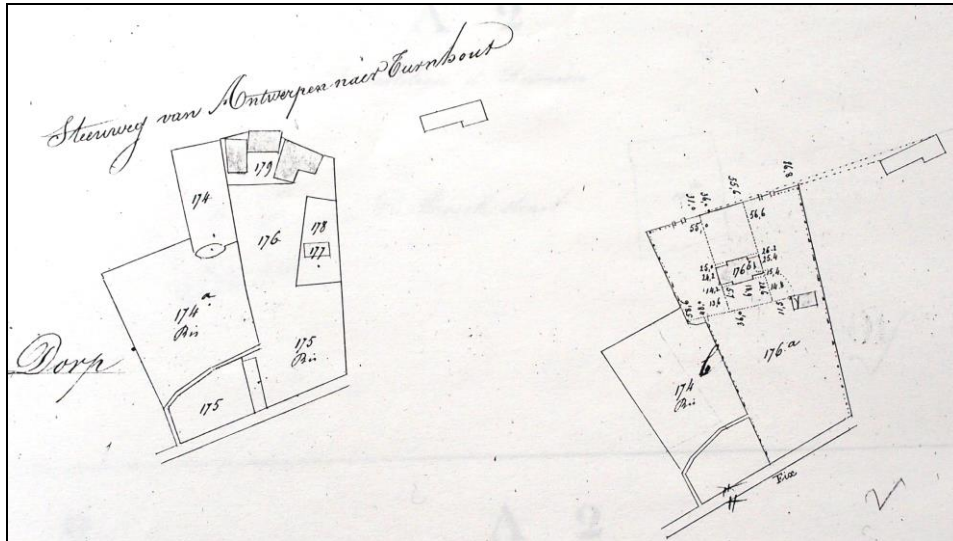
Links: De Molenhoeve, met de voorgevel naar de oude Molendreef gekeerd, op de kaart-Stijnen uit 1742. Rechts: Deze zijgevel met de muurankers '1842' heeft lancetvormige ramen die we later terugvinden in de gerenoveerde Vlemincktoeren. Onder: De voorgevel in 1939: links de schuur, rechts het woongedeelte; de boompijlers in het midden werden later vervangen door een modern portiek.

De imposante hoeve is dus, op enkele vrij onschuldige ingrepen in de gevels en het interieur na, in haar oorspronkelijke staat bewaard en is sinds 1935 de zetel van de RARC (Royal Antwerp Rowing Club). Omdat deze vereniging de laatste tijd in de beoefening van de roeisport hinder ondervindt van de drukke scheepvaart, denkt ze eraan te verhuizen en het gebouw te verkopen. Hopelijk is het Wijnegemse schepencollege zich terdege bewust van de waarde van dit helaas niet beschermde erfgoed en kan het weerstaan aan mogelijke slopingsdruk van op gemakkelijke winst beluste projectontwikkelaars.

1845: kasteel De Kraanvogel, nieuwbouw

Op zoek naar (onvindbare) sporen van de verbouwing van de Molenhoeve, vonden we wél iets anders: kadasterschetsen van november 1845, die we konden identificeren als van het kasteel De Kraanvogel.

*Links op de kadasterschets zien we de oude toestand, rechts de nieuwe.
De foto uit 1910 toont de zuidkant van het kasteel en een deel van de tuin.*

Het terrein waarop het kasteel werd gebouwd, lag tegenover brouwerij Hannes naast de dreef van het Wijnegemhof, maar behoorde niet tot dat laatste domein. Om plaats te maken voor het kasteel moesten drie huizen aan de Turnhoutsebaan verdwijnen, waaronder een herberg die voorheen *De Kraanvogel* heette en die zijn naam gaf aan het nieuwe gebouw. Die herberg was eigendom van de familie Bervoets, zoals al vermeld op de kaart-Stijnen. Toen Joanna Bervoets in 1836 overleed,

erfde haar kleinzoon Frans Aerts het perceel. Via de omweg van zijn vader Henri Aerts, die bijna 50 jaar burgemeester was (1795-1844), kwam het in handen van diens andere zoon, notaris Petrus Aerts. Het was deze laatste die, samen met zijn echtgenote Anna Van Opstal, in 1844-'45 het lusthof De Kraanvogel liet bouwen.

Lang hebben ze er niet van genoten, want vijf jaar later verkochten ze het hof alweer. De volgende eigenaars waren de familie Dellafaille de Leverghem (1850) en de uit Henegouwen afkomstige familie Gilliot-Delbrouque (1855). Rond 1890 trouwde een afstammeling van deze laatste familie, Julia Gilliot, met Pierre Cardon de Lichtbuer, waardoor deze in 1923, na het overlijden van zijn echtgenote, het goed in handen kreeg.⁸ De familie Cardon verliet Wijnegem in 1959. Domein De Kraanvogel, dat intussen flink was uitgebreid en zich tot aan de Wommelgemsesteenweg uitstrekte, werd in de jaren 1960 verkaveld; de Pastorijlaan en de Eikenlaan zijn er het resultaat van. Meubelhandelaar Van Deun, de laatste eigenaar, liet het kasteeltje afbreken en bouwde op dezelfde plaats een ietwat protserige villa.

1846: kasteel Wijnegemhof en villa, afbraak en nieuwbouw

Over de afbraak van het kasteel van Jan Vleminck en de bouw van de nieuwe villa in het centrum van het huidige park schreven we al in ons nummer van april 2015. De kadasterschetsen vermelden als datum: september 1846.

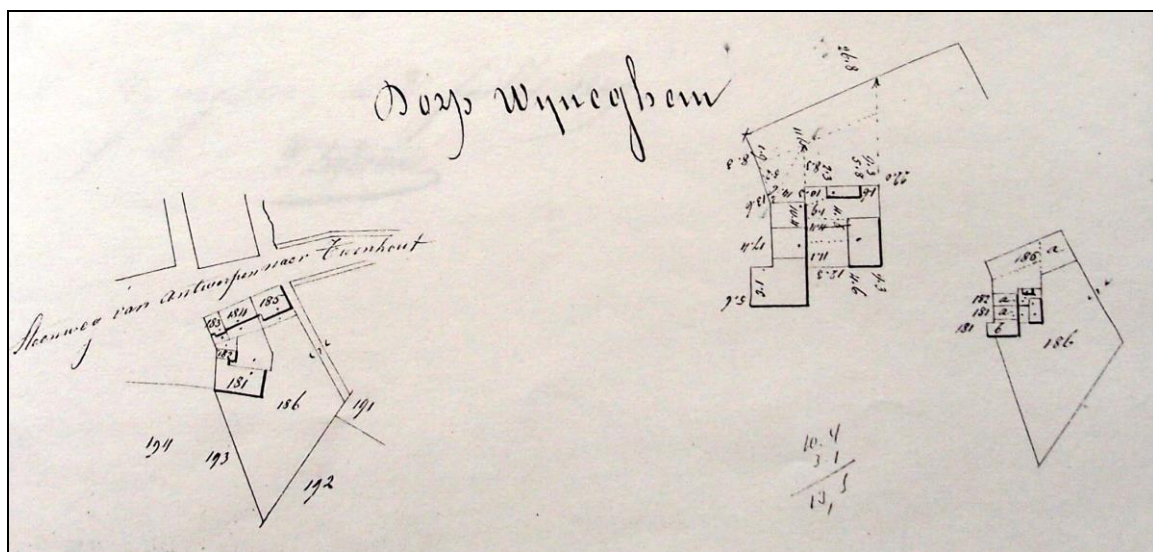
De kasteelvilla in 1911.

⁸ Voor een vollediger overzicht van de transacties en erfopvolgingen: zie Bert Evens, *De Kraanvogel*, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck, jg.2000 nr. 3.

De nieuwe kasteelvilla had neoclassicistische stijlkenmerken en telde drie verdiepingen plus mansardekamers. Vermoedelijk heeft Catharina Stuyck er tot haar dood in 1855 permanent gewoond en fungeerde het huis ook als buitenverblijf voor Constant Joostens, zijn echtgenote Catharina Elsen en hun kinderen, die nadien eigenaar werden. Roger Mols liet de villa in 1935 grondig verbouwen tot wat ze nu is.

1849: De Swaen en enkele huizen, afbraak en nieuwbouw

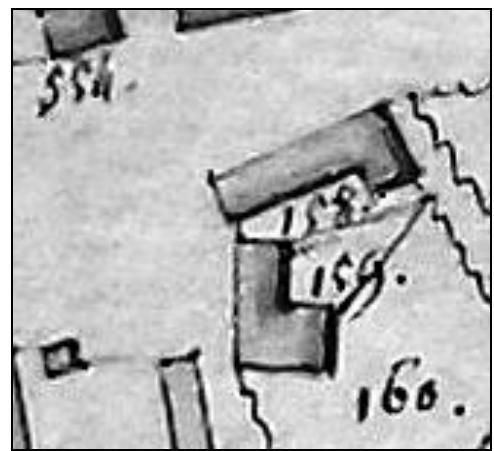
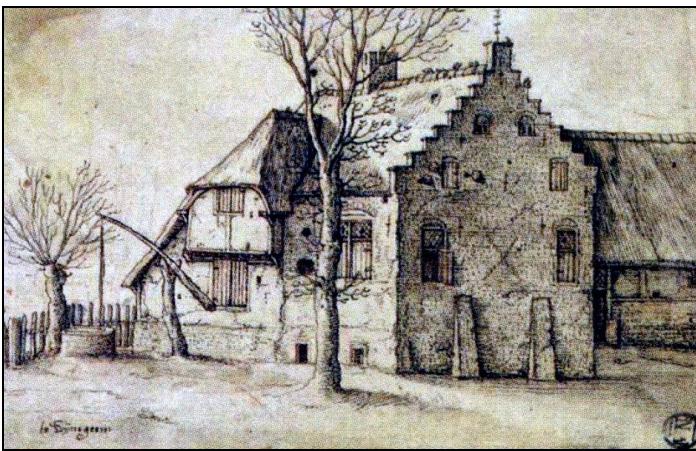
In Wijnegem gist men al lang naar de precieze ouderdom van taverne *De Swaen*. De uitbater, die op het einde van vorige eeuw het gebouw, nu eigendom van de gemeente, liet renoveren, legde in zijn dakpannen het jaartal 1589. Goed geprobeerd, maar met deze gok zat hij er 260 jaar naast. De oorspronkelijke herberg met brouwerij, die behoorde tot het Wijnegemhof, stond er weliswaar al in de zestiende eeuw, maar de weduwe Joostens liet hem volgens kadasterschetsen in het jaar 1849 afbreken en door een volledig nieuw gebouw vervangen.

Kadasterschetsen 1849. Links de oude toestand, rechts tweemaal de nieuwe.

Boven de tekeningen lezen we: *changement de limite avec le chemin 8a; démolition entière, réunion et reconstruction*. Drie kleine huisjes aan de straatkant, tegenover het kostershuis, werden samen met de oude Zwaanhoeve afgebroken en bijeengebracht in een groter nieuw gebouw, dat naast drie wooneenheden een ommuurde binnenkoer met wc en stal of berghok omvatte. Ook een achtergelegen huis verdween in 1849. De vondst van deze kadasterschetsen maakt het nu mogelijk de hoeve De Swaen op oude kaarten exact te situeren.

Het is interessant om na te gaan wat dit betekent voor de stelling van Raymond Correns dat Pieter Breugel zich voor *De volkstelling* en voor een tekening zou geïnspireerd hebben op De Swaen. Het profiel van de nieuwe Swaen van 1849 komt helemaal niet overeen met dat van Breugels schilderij en tekening. Maar de L-vormige plattegrond van de afgebroken oude hoeve is wél sterk gelijkend, zeker als we de kaart van Delaet (1808) bekijken, waarop de noordelijke vleugel van het gebouw een stuk langer is getekend dan op de kadasterkaart.

Dat de tekening van Breugel (links beneden, rond 1565) geen overeenkomst vertoont met De Swaen van 1849 (links boven) is duidelijk, maar een identificatie met het gebouw van vóór 1849 (rechts beneden nr. 159, Delaet 1808) is wél mogelijk. De hypothese van Raymond Correns zou dus kunnen kloppen.

1853-1854: de parochiekerk, afbraak en nieuwbouw

Dat de nieuwe kerk het uitzicht van de dorpskom nogal ingrijpend heeft veranderd, spreekt vanzelf. Hoewel ze aan de buitenzijde al af was in 1854, vermeldt het kadaster de gewijzigde situatie pas in 1862, jaar waarin ook het interieur voltooid was en het gebouw officieel kon

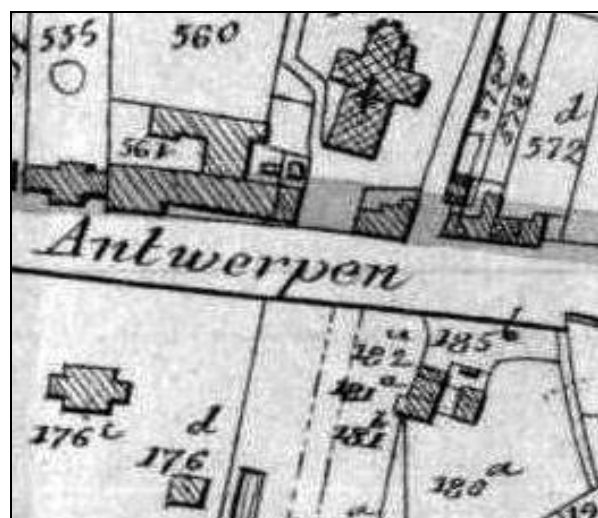
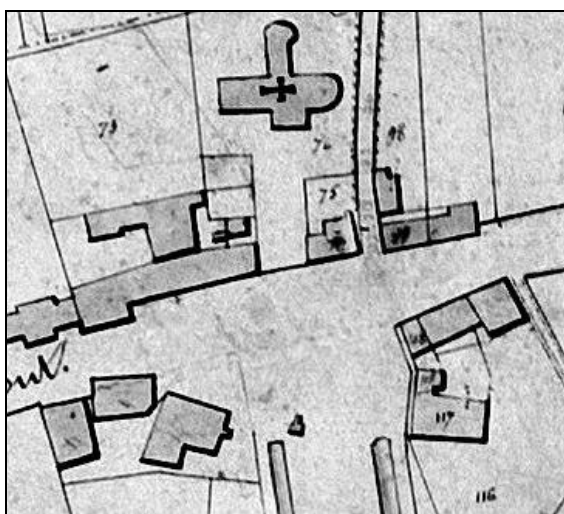
worden ingewijd. Voor de plannen: zie vorig nummer van ons blad.⁹ Daarin hebben we er ook al op gewezen dat Catharina Stuyck en haar zoon een belangrijk financieel aandeel hadden in het bouwproject.

1853-1855: de Vlemincktoeren, renovatie

Voor de renovatie van de Vlemincktoeren, nog steeds door de weduwe Joostens, verwijzen we weer naar ons aprilnummer. De datering 1853-1855 is niet 100% zeker. Het kadaster vermeldt de verbouwing niet - wat logisch is, want aan ligging of volume van het gebouw veranderde niets. De aanwezigheid van erg gelijkende raamtypes in het Molenhuis uit 1842 zou er kunnen op wijzen dat dezelfde (huis)architect hier in dezelfde periode aan het werk is geweest - en dat zal dan allicht niet Henry Redig zijn geweest, zoals we in genoemd artikel vermoedden. Toch blijven we van mening dat elementen zoals de torenramen wijzen op invloed van de neogotische kerk, zodat we de datering van de renovatie van de Vlemincktoeren tot nader order handhaven.

Besluit

Samenvattend kunnen we stellen dat Wijnegem, in het midden van de negentiende eeuw, op amper een jaar of tien tijd grondig van gedaante veranderde. De facelift van de dorpskom valt pas goed op als we twee kaarten uit die periode naast elkaar leggen: de wegeatlas uit 1845 (links) en de Popp-kaart uit 1861 (rechts).

⁹ L. Spaepen, *Plannen van de oude kerk (1852) opgedoken*, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck, september 2015.

Niet alleen werden gebouwen afgebroken en vervangen, maar ook het stratenpatroon veranderde. De Boskantweg, een voetweg die voordien uitmondde in de huidige Kosterijstraat, werd naast de kerk afgebogen naar de Turnhoutsebaan. Ingrijpender nog was de constructie van een ijzeren grille, een hekwerk dat aan de zuidkant van de steenweg en verder langsheen de huidige Kasteellei het hele domein Wijnegemhof afsloot van de buitenwereld (bemerkt de streep onder *Antwerpen* op de Popp-kaart). Daardoor verdween het historische, driehoekige pleintje dat door de bevolking van oudsher ‘de Plaetse’ werd genoemd. De plaats van het *nieuwe* dorpsplein zou een eeuw later en tweehonderd meter verder door een Duitse bom worden gemarkeerd.

Dat Catharina Stuyck, van wie we helaas geen portret hebben, in die gedaanteverandering van het dorp een prominente rol heeft gespeeld, mag na al het voorgaande duidelijk zijn. Of die rol over de hele lijn als heilzaam voor ons erfgoed moet worden beschouwd, laten we liever over aan het oordeel van de lezer.

We besluiten met een hypothetische vraag: wat zou er gebeurd zijn als koopman Mathias Joostens zich in 1803 niét had vergist en géén nul te veel had geschreven? Zou er dan nu in ons gemeentepark, wie weet, een authentiek zestiende-eeuws kasteel hebben gestaan?

Bronnen

- Archief HK Jan Vleminck, kaarten P. Stijnen (1742), Delaet (1808), Atlas der Buurtwegen (1845) en P.C. Popp (1861)
- KAA, Kadasterschetsen Wijnegem 1836-1885, Archief HK Jan Vleminck
- Hendrik Conscience, *Eene 0 te veel*, uit: H. Conscience, Volledige werken 17, uitg. Lebègue, Brussel, 1912 (online te lezen op dbnl.org)
- Raymond Correns, Hugo Rau en Marc Van de Cruys, *Het leven en de tijd van Jan Vleminck, heer van Wijnegem (1526-1568)*, Wijnegem, 2014
- Bert Evens, *De Kraanvogel*, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck, september 2000
- Hugo Lambrechts-Augustijns, *De windmolen van Wijnegem, deel IV*, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck, september 2003
- Leo Spaepen, *Een nieuw licht op de Vlemincktoeren*, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck, april 2015
- Leo Spaepen, *Plannen van de oude kerk (1852) opgedoken*, in: Tijdschrift HK Jan Vleminck, september 2015
- Gustaaf Springael, *Eenige historische herinneringen en bijeenrapelingen over Wijnegem en omstreken*, Antwerpen, 1897

Mededelingen

Lidgeld

Het betaalstrookje in deze brochure herinnert u eraan dat het tijd is voor de jaarlijkse ledenbijdrage. Die wordt ook in 2016 niet verhoogd en blijft op 10 euro (25 voor ereleden), ook al zullen sommigen ons misschien stilaan gek verklaren. U kunt uw steun en waardering voor onze werking tonen door u stipt en snel van deze kleine plichtpleging te kwijten. Zo zal het bestuur ook niet genoodzaakt zijn binnen een paar weken stilletjes aan uw oren te komen trekken. Bedankt!

Reactie

In verband met het artikel Alfons Van de Perre, flamingant in roerige tijden in ons septembernummer maakt lezer Marc De Roep ons er heel terecht op attent dat ook Eugene Van de Perre (1876-1952), broer van Alfons, zich verdienstelijk maakte voor de Vlaamse zaak. Hij was bijna heel zijn leven onderpastoor in de Antwerpse Heilig Hart-parochie, waar hij talrijke vooraanstaande flaminganten ontving en beïnvloedde. Anders dan zijn broer trad hij nooit op het voorplan, maar hij sprong bv. in de bres voor slachtoffers van de repressie (ook na de Tweede Wereldoorlog) en voor dienstweigeraar; hij hielp ook Vlaamse publicaties financieren, hij verdedigde als proost het AKVS bij het episcopaat, enz. Tussendoor schreef of bewerkte hij toneelstukjes. Evenals dokter Van de Perre zelf rust hij in het familiegraf in Wijnegem. Goed om weten!

Voorbije activiteiten

Met 32 leden waren we op zaterdag 17 oktober 2015 present voor een bezoek aan stadsbrouwerij De Koninck. Sinds 1833 werden aan de Mechelsesteenweg onder andere het beruchte Bolleke en de Triple d'Anvers gebrouwen, sinds kort ook de Wild Jo. In verschillende themaruimtes en via allerlei audiovisuele effecten kwamen we alles te weten over Antwerpen als bierstad en over het brouwen zelf. Een zeer geanimeerde Ray Cokes belichtte onze speciale Belgische glascultuur,

filmpjes in koperen ketels toonden het brouwproces, achter het stuur van een bestelwagen maakten we een tochtje door Antwerpen en in een bruin café ontmoetten we de vroegere eigenaars van de brouwerij. We liepen ten slotte over een vier meter hoge passerelle dwars door de brouwzaal. Uiteraard kon er nadien uitgebreid geproefd worden van de verschillende bieren, en dat hebben we dan ook met z'n allen gedaan. Kortom, een unieke ervaring. (pl)

Komende activiteiten

Naar jaarlijkse gewoonte neemt de heemkundige kring weer deel aan het driekoningenzingen. De kinderen (en waarom eigenlijk ook niet de volwassenen?) mogen zich aanbieden op woensdag 6 januari van 14 tot 20 uur in de hal van het gemeentehuis. Voor alle zangers is er een kleine beloning, maar speciale prijzen zijn natuurlijk weggelegd voor de beste groepen inzake muziek en presentatie.

De Algemene Jaarvergadering van heemkundige kring Jan Vleminck vindt ditmaal plaats op vrijdag 19 februari 2016 om 20.30 u. boven in 't Gasthuis. Naast de traditionele punten als de goedkeuring van de rekening van 2015 en van de begroting voor 2016 en een overzicht van de voorbije en geplande activiteiten, is er ruimte voor vragen en suggesties over onze werking. Alle leden zijn welkom, maar alleen de statutaire leden van de Algemene Vergadering krijgen nog een aparte uitnodiging.

In samenwerking met het Davidsfonds (Wijnegem en Wommelgem) is er op dinsdag 22 maart 2016 alweer de Nacht van de Geschiedenis. In het kader van het thema 'smaak' dat door het Df-nationaal werd naar voor geschoven, zal Mieke Vanderhaeghen uit Wommelgem een lezing geven met als titel: Herontdek kruiden met hun helende en culinaire kracht. De spreekster is kruidenkundige en gepassioneerd herborist. Met een ploeg vrijwilligers onderhoudt ze de Dodoenstuin in Schilde. Ze zal ons een snuifje kruidengeschiedenis brengen en ons praktische toepassingen leren voor in de keuken. Verder zal ze vertellen over de

genezende kracht van kruiden en tips geven voor het kweken van kruiden in de tuin of op het balkon.

Omdat de organisatie deze keer in handen is van Df-Wommelgem, zal de Nacht plaatsvinden in Ternesse Golf & Country Club, Uilenbaan 15 in 2160 Wommelgem. Begin om 20 uur. Inschrijven bij Christiane Van de Perre op 0475 588197 of op christiane.vandeperre@skynet.be. Leden betalen 5 euro, niet-leden 7 euro of 8 euro aan de kassa.

De paastentoonstelling van 2016, van vrijdag 25 tot en met donderdag 31 maart, zal gaan over de Wijnegemse kastelen. Op ons grondgebied staan nog vier volwaardige kastelen plus een restant. Het gaat om de oorspronkelijke 'hoven van plaisantie', die eertijds als buitenverblijf fungeerden voor de adel of de rijke Antwerpse bourgeoisie: Bijkhove, Kijkuit, Ertbrugge en Pulhof, plus de Vlemincktoeren als overblijfsel van Wijnegemhof. De tentoonstelling zal de geschiedenis vertellen van deze monumenten en hun eigenaars aan de hand van oude kaarten, foto's, schilderijen en andere documenten. Vanzelfsprekend zal ook deze keer een rijkelijk geïllustreerde catalogus worden aangeboden.

De tentoonstelling is gratis te bezoeken op volgende dagen en uren: in het paasweekend (za26-zo27-ma28 maart) van 10 tot 18 uur; op de weekdays (vr25-di29-wo30-do31 maart) van 14 tot 18 uur. Tip: wie de expositie in alle rust wil bekijken, vermijdt beter de maandagvoormiddag.

Familienieuws

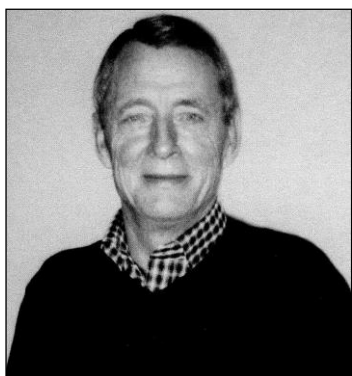
Onze ereleden Adrien Le Clef (°1920) en Julia Wagemans (°1927), die in 1979 vanuit Borgerhout in de Wijnegemse De Wijngaardstraat zijn komen wonen, vierden op 21 oktober jl. hun briljanten bruiloft, d.w.z. dat ze 65 jaar getrouwd waren. Ze werden door het gemeentebestuur voor die prestatie al feestelijk in de bloemetjes gezet (foto hieronder).

Natuurlijk wenst ook onze heemkring deze beide jubilarissen (schoonouders van bestuurslid Paul Lefebvre) van harte geluk! Jammer genoeg moeten we echter ook onze deelneming betuigen aan de families van twee overledenen:

In Lier overleed op 17 oktober 2015 Frans Van Rompaey, echtgenoot van Maria Helsen. Hij was geboren in Deurne op 3.12.1914 en vierde vorig jaar zijn honderdste verjaardag, waar Herman Luyckx in dit blad op passende wijze bij stilstond. De inzet van deze gedreven idealist voor de socialistische beweging in Wijnegem, en ook ver daarbuiten, zal niet gauw worden vergeten.

Na een korte ziekte overleed Walter Bellemans, echtgenoot van Marleen Evers (en schoonbroer van bestuurslid Carlo Evers), op 2 november jl. in Merksem. Hij was op 3 juni 1944 in Wilrijk geboren en woonde in de Vuurkruisenlaan. Van beroep was hij controleur in de haven, maar de geschiedenis van zijn gemeente wist hem als lid van de heemkring ook altijd te boeien.

Herkomst illustraties:

Beeldbank Archief HK Jan Vleminck: blz. 6, 8abc, 13, 16, 18, 21, 26ab, 29ab, 32, 36, 48a, 49b, 50, 53ab

Paul Heyvaert: 11

www.home.scarlet.be: 23a

www.forumeerstewereldoorlog.nl: 23b

www.brogilbert.org: 34a

Tijdschrift HK Jan Vleminck 1965: 34b

Leo Spaepen: 35, 48bc, 52a, 57abcd

www.erfgoedbanknoorderkempen.be: 37ab

Familie Michielsens: 38, 43

www.pyreneesride.com: 41

www.inventaris.onroenderfgoed.be: 45

Archief HK, KAA mutatieschetsen : 49a, 51, 52c

Correns/Rau/Van de Cruys, Het leven en de tijd van Jan Vleminck: 52b

www.nl.wikipedia.org: 56

Hugo Gerstmans: 58a